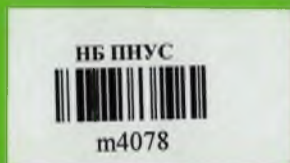

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
Філософський факультет
Кафедра філософії

О. Б. Радченко

ФІЛОСОФІЯ ПОСТМОДЕРНУ

Навчально-методичний посібник

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
код 02125266
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

НВ. №

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
Філософський факультет
Кафедра філософії

О. Б. Радченко

ФІЛОСОФІЯ ПОСТМОДЕРНУ

Навчально-методичний посібник

Івано-Франківськ
«Симфонія форте»
2011

УДК 140: 7.038.6

ББК 87.667.1

Р 15

Рецензенти:

Ларіонова В.К., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Гуцуляк О.Б. кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, заступник директора Наукової бібліотеки ПрНУ імені Василя Стефаника.

Розглянуто і рекомендовано до друку Вченою радою філософського факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Протокол № 3 від 21 жовтня 2010 р.

Радченко О. Б.

Р 15 Філософія постмодерну : навчально-методичний посібник. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2011. – 44 с.
ISBN 978-617-7009-34-3

Навчально-методичний посібник «Філософія постмодерну: методичні рекомендації» адресований насамперед студентам філософського факультету спеціальності «Філософія» освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» та усім, хто цікавиться постмодерном та постмодернізмом.

УДК 140: 7.038.6
ББК 87.667.1

ISBN 978-617-7009-34-3

© Радченко О. Б., 2011

ВСТУП

Філософія постмодерну є новітньою течією, де продовжується процес творення ідей, гіпотез, концепцій. Кожен, хто зацікавиться нею, намагається зануритися у живий процес, має унікальну можливість стати його складовою. Водночас, актуалізується Кантове «май мужність користуватися власним розумом», адже достатньої опори на «велетнів» критичного осмислення з виробленими провідними «постулатами» майже немає. Окрім того, постмодернізм допомагає розкрити інші, інакші горизонти людини – ірраціональні, маргінальні, де діють ігрові правила, іронія, для того, щоб не приховувати людину від неї самої.

Методичний посібник є радше схемою-путівником, який окреслює ключові точки, площини постмодернізму з елементів різновариантності власних пошуків, експериментувань з елементами міні-лекції для ширшого інформаційного сприяння читачеві.

ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Постмодернізм як стан усвідомлюючої ментальності культури постмодерну

Премодерн – модерн – постмодерн. Передумови та особливості становлення епохи постмодерну. Постмодерна література, архітектура (Ч.Дженкс, І Хассан). Постмодерн як процесуальність, позаісторичність, «радикальна плюральність» (В.Вельш). Поняття «постмодерн» і «постмодернізм». Постмодернізм як актуальний феномен.

Постмодернізм як епоха у розвитку свідомості, рефлексивний характер постмодернізму як феномену культури (З.Бауман). Спорідненість постмодерної програми філософування з некласичним типом філософування (починаючи з Ф. Ніцше): постструктуралізм, структурний психоаналіз, неомарксизм, феноменологія, філософія М.Гайдеггера, традиції «постнаукового мислення», «поетичного мислення», семіотика, структурна лінгвістика, у пізніх версіях – філософія діалогу, теорія мовних ігор.

Особливості постмодерністської дослідницької парадигми: 1) вироблення власної моделі бачення реальності з презумпцією її атрибутивної хаотичності, початкової семіотичної артикульованості; 2) формування специфічних ідеалів та норм для: 2.1 – описання і пояснення світу, рефлексивно осмислені у постмодерністській наратології як принциповий і програмний плюралізм; 2.2 – організації знання, виражені програмним когнітивним релятивізмом на основі концепції «занепаду метанарацій» (Ж.Ф. Ліотар). Постметафізичність мислення:

амбівалентність, смерть суб'єкта, спокуса (зняття жіночо-чоловічого протиставлення), ацентризм.

Програмова плюральність постмодернізму та її об'єктивація як широкий спектр різноманітних проєктів: текстологічний, номадологічний, наратологічний, шизоаналітичний, генеалогічний, симуляційний, комунікаційний та ін.

2 етапи парадигмальної еволюції постмодернізму:

1 – класичний постмодернізм, постмодерністська класика деконструктивізму (Р. Барт, Ж. Батай, М. Бланшо, Ж. Бодриар, Ж. Дельоз, Ж. Деррида, Ф. Джеймсон, Ф. Гваттарі, П. Клоссовські, Ю. Кристева, Ж.-Ф. Ліотар, М. Мерло-Понті, М. Фуко);

2 – сучасний постмодернізм, новітня парадигмальна модифікація постмодернізму, своєрідний after-postmodernism в основі якого перегляд вихідних презумпцій, зокрема, зумовлений комунікаційним поворотом розвитку філософії; основним завданням є подолання «кризи ідентифікації». 2 вектори after-postmodernism-у: 1 – «культурний класицизм у постмодерністському просторі» (М. Готтдінер) з суттєвим пом'якшенням критики преференціальної концепції знаку, відмова від радикального виключення означаючого (того, що означає означуване) як детермінанти текстової семантики; це породжує завдання «реанімації значення» (Дж. Уард) чи «повернення втрачених значень» у денотативному та аксіологічному сенсах (М. Готтдінер); 2 – комунікаційний вектор, що зміщує акцент з текстологічної на комунікативну реальність, де центральне поняття – Інший (Ж. Бодриар: сучасна культура – культура «екстазу комунікації»), представники – Е. Левінас, К.-О. Апель (концепція мови, мовних ігор якого вважається межовою між класичним та сучасним постмодернізмом).

Критична традиція осмислення постмодерну: Ю. Габермас «пост-модерн як незавершений модерн», А. Каллінікос і ін.

Особливості українського постмодерну і постмодернізму. Критичне осмислення (Т. Гундорова).

Тема 2. Текстологічний проєкт постмодернізму

Передумови формування концепції деконструкції Ж. Дерриди. Сутність і значення деконструкції як критики логоцентризму. Аналітика на рівні означаючих як спосіб постановки проблеми смислу. Стратегія «першописьма» difference. Слід і археслід (артикулятор форми розрізнення). Деконструкція як рух досвіду в очікуванні іншого і події. Позаметодологічний характер практики деконструкції.

Означування як антиреференція. Текстова семантика як «вкладання» сенсу в текст. Ж. Дельоз: сенс «виробляється». Текст як простір з накресленими лініями смислових зсувів за Р. Бартом. Семантичні вузли як

організуючі тексту. Диссемінація як розсіювання семантичних ознак, зачатків смислів з креативним потенціалом (Ж. Деррида). Двовекторність смислового породження: задання шляху руху смислу та його розгалуження (Ж. Дельоз).

Порожній знак як презумпція сприйняття семіотичних середовищ як самодостатньої реальності. Концепція «смерті автора», автор як скриптор, «деперсоналізований інструмент презентації культурних смислів мови» (Ж. Лакан). Рух від означаючого до означуваного (Ф. Джеймсон). Нівеляція трансцендентального означаючого. Постмодерністський рух людини «у тексті». Центрування тексту свідомістю як його організація навколо внутрішньо текстових семантичних вузлів. Ризома, ацентричність, «слова-гаманці» як взаємодія з іншими текстами – інтер-текстуальність. Пастиш.

Гра структури як метафора процесу самоорганізації. Мовний акт замість референта-реальності (Р. Барт). Слово як єдиний механізм і матеріал конститування реальності (Ж. Деррида). Світ без трансцендентального означаючого як світ «перенасичений означаючими, який так і не отримує кінцевого означуваного» (Р. Барт). Симулякр і симуляція (Ж. Бодриар). Текстовий аналіз як методологічна стратегія постмодерністської текстології: текст як процес нон-фінального смислогенезу (Р. Барт).

Тема 3. Номадологічний проєкт постмодернізму

Номадологія як модельна концепція постмодернізму (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі). Номадологія як постмодерністська настанова аструктурного розгляду предметності, трактування простору як де центрованого та відкритого для територіалізації, розуміння детермінізму на основі ідеї принципу випадковості сингулярного буття, амбівалентності (зняття можливості опозицій зовнішнього-внутрішнього, минулого-майбутнього, чоловічого-жіночого тощо).

Організація простору як площини, поверхні. Сучасне, «живе теперішнє» як єдиний існуючий час для тіл і «становища речей» (Ж. Дельоз). Тіла як причини один одного та ефектів – речей особливої природи з логічними і діалектичними атрибутами. «Ефекти» як частина субстанції, протистояння над-буттю, утвердження безтілесного як неіснуючої сутності. «Дещо» як вище поняття (замість «Буття»). 2 зрізи буття за стоїками: реальне і дієве буття, сила та «зріз фактів, які пустують на поверхні буття, утворюючи безкінечну множину безтілесних сутніх». Зняття бінарної опозиції «поверхня-глибина» як їх взаємоперехідність, безодня. Принципова рівноправність усіх напрямів і зв'язків світу (Ж. Деррида). Репресивна «метамова» як породження ієрархії, ідеології. «Простір принципово рівноправних подій» як вихід з неминучої ієрархії

вимірів (Ж.Дельоз). Співмірність події становленню, становлення – мові. Парадокс як звільнення глибини, виведення події на поверхню та розгортання мови вздовж цієї межі. Гумор як мистецтво поверховості (Ж.Дельоз). Подія і межі. Розуміння типології світу за Дельозом: події виникають на поверхні, а не займають її (Ж.Дельоз).

«Антигенеалогічна ризома» (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі) у вимірі перетворювальному і суб'єктивному як противага «генетичної вісі» «осілої», неочіпної західної культури (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі). Презумпція програмового ацентризму. Іманентна нон-фінальність системи як внутрішнє джерело трансформації. «Плато» як тимчасово актуальні співвідношення між складовими (сингулярностями) самоорганізації ризоми. «Парадоксальний елемент» як втілення випадковості (флуктуації) як привід формування дисипативного плато.

Хаосмос як іманентний і безкінечний потенціал впорядкування (сенсопородження) за відсутності наявного порядку (семантики), прояв феномену нестабільності (порівняння із сучасним синергетичним баченням світу (І.Пригожин та ін.)). «Тіло без органів» (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі) як феномен, що володіє «інтенсивною реальністю, яка визначає у ньому не репрезентативні дані, а усі можливі алотропічні варіації» (алотропія – властивість хімічного елементу існувати у вигляді двох або більше простих речовин з відмінними хімічними і фізичними властивостями, наприклад, вуглець існує у вигляді вугілля, графіту, алмазу). «Потенціальна енергія» як джерело креативного потенціалу «метастабільної» системи (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі). Постмодерністський хаос як потенційна плуральність версифікованої космічності. «Іманентність тотожності космосу і хаосу», гра «сенсу і нонсенсу» (Ж.Дельоз). Еон як іпостась течії життя людини, живих істот. «Складка» як ідеальний згин (фр. – Plі), який розрізняє і розрізняється (Ж.Дельоз). Експериментація замість інтерпретації для фіксації цілком нового ставлення до феномену сенсу. Констатація «катастрофи», «імплозії» сенсу (Ж.Бодрийяр). Експериментація як вільна процесуальність означування, «мандрівка на місці» (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі).

Тема 4. Наратологічний, шизоаналітичний, генеалогічний, симуляційний проекти постмодернізму

Наратив – процесуальність самоздійснення як спосіб буття тексту, який оповідає («повідомляє» – Р.Барт). Історія (теоретичні дисципліна) як класична сфера виникнення та функціонування наративу: смисл події трактується не «онтологією» історичного процесу, а тим, що виникає у контексті оповіді про подію та іманентно пов'язаний з інтерпретацією. Орієнтація на плуральність «стратегій, які оповідають» як основа сучасної культури (Д.В.Фоккема, Д.Хейман і ін.). Наратор як носій знання,

можливий оповідач про прийдешній фінал історії. Ретроспективне набуття сенсу актом події (Г.Арендт). Семантичний фокус як поле притягання усіх сюжетних векторів (Кермоуд). Майбутнє як аналог атрактора (з лат. – притягування), фінал наративу. Наратологія як текстологія (оповідь як вербальний акт) у постмодерністській концепції тексту. Текст як безмежне відкриття майбутньому (Р.Барт). Постмодерністська настанова «смерті суб'єкта» в наратології: наратив у процесі читання знімається (замінюється) наративом читача, який по-новому центрує та означає текст. Наратив як підвид дискурсу (Й.Брокмеєр, Р.Харре).

Метанарація як феномен існування концепцій, що претендують на універсальність, домінування в культурі і «легітимацію» знання, різні соціальні інститути, певний спосіб мислення. Просвітницькі ідеї «прогресу історії», свободи, раціоналізму, антропоцентризму тощо як джерело метанарацій. «Занепад великих нарацій» як відмова від пріоритетних форм опису і пояснення поряд з конституюванням ідеалу організації знання як вербального (Ж.Ф.Ліотар). «Домінантна оповідь, код» (Ф.Джеймисон). Дискурсивний плуралізм замість дискурсу легітимації. Іронія як «метамовна гра, переказ у квадраті» (У.Еко).

Шизоаналіз (гр. – розколоти) як напрям сучасного постструктуралізму. «Капіталізм і шизофренія» Ж.Дельоза, Ф.Гваттарі як програмовий твір шизоаналізу (1972-1980). Багатоспекторність парадигми шизоаналізу: філософія, соціологія, політологія, психіатрія, економіка тощо. Філософський аспект: критика теорії репрезентації, отже, традиційну структуру знака (означаюче, означуване, референт), критика фрейдівської концепції безсвідомого (пізнання його істинної природи як відкидання сімейних меж комплексу Едіта, безсвідоме – це «виробляє бажання»), критика марксистсько орієнтованих інтерпретаторів З.Фрейда. Осмислення «волі до влади» Ф.Ніцше кризь поняття «лібідо», «базис» (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі). «Хвороба століття» («Хвороба кінця століття») – пасивний, незавершений нігілізм, який має перейти в активний (від «ніщо волі» до «волі до ніщо»). Потреба вияву трансцендентального безсвідомого. Брак реального об'єкта бажання – перехід у «сутність нестачі», фантазм (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі). Реальність бажання і соціального. Власні бажання людини замість уявного задоволення. «Машини бажань» як перманентний компонент виробництва бажання. «Тіло без органів» як руйнатор організму, його вияви на рівні суспільного виробництва: «тіло землі», «тіло деспотії», «тіло капіталу». Шизо-індивід як продукт детериторіалізації бажань, суб'єкт декодованих потоків на «тілі без органів». Шизофренія як межа між «молекулярною» множинністю бажань і «молярною» організацією.

Генеалогія постмодернізму як продовження «процедури викриття історичного сенсу цінностей» Ф.Ніцше. Принципова анти- та нелінійність,

відмова від презумпції спадковості, антиеволюціонізм, відмова від ідеї зовнішньої причини, феномен випадковості (М.Фуко).

Симуляція фіксує феномен тотальної семіотизації буття. Заміна реального знаками реального (Ж.Бодриар). Презумпція «порожнього знаку» у соціальному житті. Ера тотальної симуляції: симуляція влади і супротиву цій владі, інформація не продукує, а розігрує сенс («пожирає комунікацію»). Підміна реальності гіперреальністю, спекулятивною реальністю, її симптоматика (Ж.Бодриар). Розчинення суб'єкт-об'єктних взаємин у грі дискурсивних кодів. Мовна сфера як єдиний світ людини (Р.Барт, У.Еко). культура постмодерну як «дзеркало дзеркал» (Дж.Вард, Д.Харвей). Можливість об'єкта лише як результату семіотичного зусилля суб'єкта (М.Мерло-Понті). Єдина реальність культури постмодерну – «знакова реальність» (Б.Смарт), «вербальна реальність» (Р.Вілліамс), «гіпер-реальність» (Д.Ліон).

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Сучасна епоха визначається більшістю дослідників як постмодерна, вона позначена докорінними змінами в усіх сферах людського життя. Ці зрушення вимагають верифікації основних моральних цінностей, ідеалів у відповідності до нового розуміння людини та суспільства. На різних рівнях постмодернізм усвідомлюється як вичерпаність системи (ліберальних) цінностей, просвітницької традиції з ідеєю прогресу.

Поняття постмодернізму отримує різні оцінки: позитивні західні (У. Еко) та негативно-іронічні (українська інтерпретація): спізната мода – пародія первинної пародії. Більшість дослідників цього феномену стверджує, що *постмодернізм є впливовою філософською течією сучасності*, бо:

– постмодерністська програма філософування відповідає критеріальним вимогам як *дослідницька парадигма*: 1) виробляється *власна модель відчуття, осмислення реальності* у якості хаотично фрагментованої та семіотизованої (аж до постулювання знаково артикульованого способу існування як єдино можливого); 2) *формується специфічні ідеали, норми опису та пояснення світу*, рефлексивно осмислені у постмодерністській наратології, що полягають у принциповому, програмовому плюралізмові та когнітивному релятивізмі; 3) постмодернізм виконує *власне філософські функції*: виробляються понятійні засоби, необхідні для адекватного опису систем, що самоорганізуються та втягуються у сферу пізнання сучасної культури. Здійснюючи мета-теоретичне осмислення, М.Фуко пише про формування нового стилю мислення, нової культури, для вираження котрих необхідна і нова мова. Тому що, за його словами, “неможливо змусити

розмовляти... тисячолітньою мовою діалектики” новий фундаментальний досвід людства. Необхідно зауважити, що, оскільки *філософська термінологія постмодернізму перебуває у процесі становлення, нею використовуються міфологічні образи, паралельні понятійні ряди, відбувається тяжіння до метафорики*.

Частина дослідників заперечує проти розуміння постмодернізму у якості особливого філософського напрямку. *Критики постмодерну*, зокрема Ю.Габермас, вважають, що постмодернізм – це лише форма модернізму.

Оскільки феномен постмодернізму перебуває у процесі становлення, є різні позиції щодо його визначення. Так, сучасна українська дослідниця В.Воронкова пише, що нерідко у якості терміна постмодернізм використовують екзистенціалізм пізнього М. Гайдеггера, постпозитивізм П. Фейєрбенда, постструктуралізм Ж. Дерріда та Ж. Дельоза, М. Фуко. На думку В.Воронкової, постмодернізм як багатозначний і динамічно рухомий (у залежності від історичного, соціального та національного контексту) є комплексом філософських, епістемологічних, науково-теоретичних й емоційно-естетичних уявлень.

Наголосимо на необхідності розмежовувати поняття “постмодерн” і “постмодернізм”. В цілому, якщо сучасний культурний стан фіксується поняттям “постмодерн”, то стан ментальності, що його усвідомлює – як “постмодернізм”.

Премодерн-модерн-постмодерн

У проблемному полі постмодерну особливе місце посідає проблема його співвідношення з такими культурними феноменами, як класика та модерн. Необхідно зауважити, що становлення нового стилю мислення стосується культурної свідомості усього людства. У цьому контексті сучасні західні культурологи вирізняють три фундаментально важливі етапи розвитку європейської культурної свідомості: “премодерн – модерн – постмодерн”. (див. Соболев, Лук'янець). Ця концептуальна схема постає у європейській гуманітаристиці після ніцшеансько-шпенглерівської критики більш ранньої схеми всесвітньої історії “Стародавній світ – Середні віки – Новий час”. Нова методологічна схема символізує процес становлення європейської духовності з моменту її зародження і до сьогодні, що дає змогу досягнути сучасну ситуацію як транскультурний феномен у всесвітньо-історичному контексті. Більшість дослідників погоджується, що постмодернізм є реакцією на модернізм чи відходом від останнього. На думку французького філософа та соціолога Жана Бодриара (нар. у 1929), постмодернізм – це зароджуваний, чи новонароджений, чи одужуючий модернізм. Руйнування принципу індивідуалізації перетворюється на шлях втечі від модерну. Модерн все ще може сформулювати свій критерій, виходячи із самого себе.

Постмодерністська культура філософування про світ, людину, на думку Ольги Соболев, є природним наслідком здійсненої депривілізації онтологічного статусу нашого Всесвіту. Головною особливістю першої постає стурбованість становищем особистості в інформаційному суспільстві з безперервним вдосконаленням індустрії комп'ютерних, спірітуальних засобів ідейного, інтелектуального, світоглядного оволодіння людиною. Акцентуючи, що будь-яка ідея є лише продуктом інтелектуальної діяльності людини, постметафізики доводять абсурдність її перетворення на центр влади над творчою індивідуальністю.

Гене́за та визначення постмодернізму. Одним з перших проблему постмодернізму у філософії піднімає французький теоретик, творець концепції “нарратології” Ж.-Ф. Ліотар у книзі “Постсучасний стан” (1979р.). Олександр П’ятигорський у праці “Про постмодернізм” стверджує, що одним з перших, хто вводить це поняття у сучасний обіг, поряд з Ж.-Ф. Ліотаром, є Іхаб Хассан. *Пріоритети постмодернізму* формулюються насамперед у зв’язку з доробками Ж.-Ф. Ліотара:

- 1) домінування інформаційних технологій;
- 2) функціонування знання у якості мовних ігор – кібернетичних, логічних, математичних, – а не як мета розповіді: зруйнований принцип універсальної мови;
- 3) логоцентризм замінюють паралогія, агоністика, неузгодженість багатоманітних мовних ігор, що призводить до конфліктності;
- 4) замість домінації цінностей авторитаризму та науки (істинно / хибно) на першому плані прагматичні вимоги (ефективно / неефективно, прибутково / неприбутково);
- 5) агоністика мовних ігор супроводжується настановою на свободу й уявлення;
- 6) на зміну застарілим цінностям приходять нові, розташовані у нижчеперелічених бінарних позиціях праворуч: консенсус – дисконсенсус; неперервність процесу – переривання; єдність – множинність; просторова всезагальність – просторова локальність; дійсність – можливість; цілісність – фрагментарність; необхідність – випадковість; центрування – розсіювання; ієрархія – анархія; визначеність – невизначеність; сутність, заглиблення у суть справи – рух у прошарку слів; трансцендентне – іманентне; прекрасне – парадоксально піднесене.

Іхаб Хассан доповнює визначальні риси постмодернізму наступним переліком:

- 1) невизначеність, культ неясностей і помилок, пропусків;
- 2) фрагментарність і принцип монтажу;
- 3) “деканонізація”, боротьба з традиційними ціннісними центрами (етнос, людина, логос, авторитет);
- 4) поверхневість, відсутність психологічних і символічних глибин;
- 5) “ми залишаємося з грою мови, без єго: мовчання, відмова від винахідницького

начала”; 6) позитивна іронія, що стверджує плюралістичний Всесвіт;

- 7) змішання жанрів, високого і низького, стилевий синкретизм;
- 8) театральність сучасної культури, потреби «споживача культури»;
- 9) іманентність – зростання свідомості з засобами комунікації, здатність пристосовуватися до їх оновлення та рефлексувати над ними.

Ж.-Ф. Ліотара, як і більшість його сучасників, глибоко зворушують події ХХ ст., викликані до життя тоталітаризмом. Освенцим, безглуздість та жакливість жертв воєнних років докорінно змінюють світогляд цього покоління, спонукають до переосмислення моральних орієнтирів з метою недопущення подібного. *Французький філософ вбачає одним із джерел трагедії тоталітаризму у Європі суть європейського мислення, орієнтованого на пошук безальтернативної істини.* Ці претензії, за Ж.-Ф. Ліотаром, характерні ідеологіям модерністського типу чи метанараціям. Останні фіксують феномен існування концепцій, що претендують на універсальність, домінування у культурі та “легітимують” знання, соціальні інститути, визначений спосіб мислення. Метанарації – це своєрідна ідеологія модернізму, що нав’язує суспільству та культурі в цілому світоглядний комплекс ідей. Ця монополія дозволяє здійснювати насилля над людиною та її свідомістю.

Ліотар висуває гіпотезу, що у міру входження суспільства в епоху, названу *постіндустріальною*, а культури – в епоху *постмодерну*, змінюється статус знання: це вид дискурсу. Питання про легітимацію науки ще з часів Платона пов’язується з легітимацією законодавця. За твердженням Ж.-Ф. Ліотара, сучасність отримує спорідненість одного роду мови, що називається наукою, з іншим, що називається етикою чи політикою: і перший, і другий впливають з однієї перспективи, з одного “вибору”, що називається Захід. *Основною рисою постсучасності Ж.-Ф. Ліотар називає втрату мета- чи макронаративами “сучасності” легітимуючої сили: втрату віри у діалектику Духу, герменевтику змісту, звільнення людства, християнський метанаратив.* Натомість П. Козловські, Н. Мерсер вважають християнське віровчення цілком сумісним з сучасною неklasичною філософією.

Усі ці наративи (“оповіді”) мають на меті забезпечення вкоріненою у майбутнє легітимацією певних норм моралі, суспільних інститутів, соціально-політичних практик, способів мислення. Сьогодні, на думку Ж.-Ф. Ліотара, абсолютним гегемоном виступає *економічний жанр дискурсу*, котрому протистоїть не свідомо людська воля, а гетерогенність режиму речень і жанрів дискурсу. Звідси впливає завдання філософа: *допомогти знайти свою ідіому тому, кого пануючий жанр дискурсу прирік на мовчання.* Дослідник постмодернізму О. П’ятигорський нагадує про виникнення цього явища у Парижі у специфічно лівому чи переважно відверто прокомуністичному середовищі. За його словами, “Ліотару і

Бодриару довелося у 70-х роках оголосити себе *постмодерністами*” для відокремлення від лівих модерністських рухів, які захоплювалися догматичним марксизмом у 50-і р. А історичною передумовою зародження і становлення постмодернізму, на думку П'ятигорського, стає *подвійний момент подолання капіталізму*: зовнішній (на рівні суспільства) і внутрішній (індивідуальний, тобто “перестати бути буржуа”). Цікавою, на нашу думку, виступає спроба обґрунтування капіталістичної десакралізації як форми моральної деструкції. За Ж.-Ф. Ліотаром, не варто дорікати капіталізму у цинізмі та безвір'ї, адже він ліквідує усе, що людство вважало святим, оскільки ця тенденція навпаки потребує підсилення. На думку французького філософа, “*кінець історії*” у цьому контексті необхідно розуміти як вихід людства з історичного часу з метою опинитися у “часі міфів”. Тому філософія, а також й етика, повинна замінити стару маску критики періоду панування єдиної істини (наприклад, монотеїзму) новою – політеїстичного типу. Ж.-Ф. Ліотар стверджує, що розуміння світу у підсумку є вигаданим розповіданням. У лоні історії, історичного часу світ являє собою істину, відкриту єдиному логосові. Французький мислитель закликає до зворотного переходу шляхом демонстрації того, що логос був міфом. *Засобом боротьби проти тероризуючих видів реальності* Ж.-Ф. Ліотар пропонує *естетику піднесеного* та постійне художнє експериментування, авангардизм. Піднесене, на його думку, впливає з того, що неможливо уявити, воно перешкоджає стабілізації смаку, лише натякає видимими уявленнями на неуявне, приносить водночас задоволення та біль. Естетика піднесеного піддає все недавнє (modo) підозрі, орієнтує на потаємне. “Таким чином, художник і письменник працюють без жодних правил, працюють для того, щоб встановити правила того, що буде створене: ще тільки буде – але вже створеним”.

Патриція Во вважає: “*епоха постмодерну* буде четвертою й останньою фазою західної історії – тією фазою, у якій панує неспокій, ірраціоналізм і безпорадність. У такому світі свідомість дрейфує, вона не здатна зачепитися якорем за тверду, всезагальну землю справедливості, істини чи розуму, на котру опиралися ідеали модернізму, ідеали сучасності”. Італійський письменник і філософ Умберто Еко (нар. у 1932): “у теперішньому постмодерніст відчайдушно намагається *порозумітися*, пояснити себе *іншому* – другу, ворогові, світу, кому завгодно, бо він помре у той момент, коли нікому буде пояснювати. Але пояснюючи себе *іншому*, він намагається це і зробити як *інший*, а не як він сам”.

У відомій статті Ж.-Ф. Ліотара “*Відповідь на питання: Що таке постмодерн?*” розглядаються докори постмодернізму щодо втрати змістової домінантності, відсутності турботи про реальність, влади ігрової фантазії, відсутності синтезу знання, етики та політики, бажання єдності,

загальнодоступності, безпечності, нездатності зцілення суспільства від хвороб. Ж.-Ф. Ліотар вважає, що у цій соціокультурній ситуації доводиться приймати виклик капіталістичної промисловості, мас-медіа та підтримуваних ними різновидів грошового реалізму. Людина, яка приймає такий виклик, змушена включатися у процес винаходження нових реальностей. Промисловість, технаунка, мас-медіа пропонують реальності, що пригноблюють, штовхають у терор. Показово у цьому зв'язку, що з вимогою реальності, тобто єдності, простоти, комунікабельності виступали і нацисти, і сталіністи. Новітнє визначення постмодернізму артикулює дослідник М. Можейко: “Постмодернізм – це поняття, що використовується сучасною філософською рефлексією для позначення характерного культурі сьогодення типу філософування, що змістовно-аксіологічно дистанціюється від класичної та некласичної традиції та конститує себе як пост-сучасна, тобто постнекласична філософія”.

Для Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі *філософія дієва на перехрестях проблем, там, де в найбільшій мірі проявляється творча своєрідність людини*. Тоді людина позбувається пут описових функцій науки (план референції) та матеріальної природи витворів мистецтва (план композиції), за Ж. Дерріда, реалізує план іманенції: самовизначається особистісно, без жодних поступок трансцендентному. Усі функції етики Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі передають філософії як дисципліні, що полягає у “творчості концептів”. Ці концепти творяться лише в залежності від проблем, які уявляються нам погано побаченими або погано поставленими (наприклад, педагогічна концепта). Поле філософії окреслюється цими мислителями насамперед як етична сфера, адже йдеться про покращення та виправлення світу: боротьбу з погано поставленими, незадовільно вирішуваними проблемами.

Концепт, на думку Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, первинний, сам передбачає себе та свій об'єкт. Його не можна звести до речей, натури, референтів, він твориться Іншим. Тому постає питання: як стати Іншим, відмінним від колишнього – слабкого, третьосортного, соціально хворого, конформістського. Постає питання про сутність Іншого: “У певний момент наявний тихо та спокійно перебуваючий світ. І раптом виникає перелякане обличчя, яке дивиться кудись назовні, за межі цього поля. Тут Інший постає не як суб'єкт чи об'єкт, а зовсім по-іншому – як можливий світ, як можливість деякого лякаючого світу. ... За цієї умови Інший виникає як вираження чогось можливого. Інший – це можливий світ, яким він існує у вражаючій його особі, котра його здійснює та надає реальності речі. У цьому смислі він є концептом з трьох нероздільних складових – можливий світ, існуюче обличчя та реальна мова, тобто мовлення”.

Постмодернізмом формується специфічне бачення *світу як хаосу*, позбавленого центру, логіки та ціннісних орієнтирів, що відображається у

людській свідомості як ієрархічно непорядковані фрагменти. У свідомості постмодерністів світ постає в образі “плюралістичного Всесвіту” У. Джеймса, котрий нагадує собою “великий квітучий безлад, що дзижчить”. За Ж. Дельозом та Ф. Гваттарі, щоб упоратися з наявним світом, цим первозданним хаосом, філософ звертається не до світу речей, не до трансцендентного, а до самого себе. Для перемоги мислитель прорізає його січним планом, концептом, тобто варіацією ідей. Тим самим хаос перетворюється у *хаосмос* (термін Джойса), у складене ціле, не наперед задане ні заздалегідь, ні на вічні часи. “...Боротьба з хаосом – це лише засіб у більш глибокій боротьбі проти думки, бо всі біди людей ідуть від думки”. Протистоячи думкам, доводиться у перманентному потоці створювати хаотичні реальності, а потім їх знову руйнувати, переходячи до нових варіацій ідей. Постмодерніст почувається незатишно і в полі хаосу, де зіштовхується з грубими реаліями речей, і в сфері космосу, за визначеннями впорядкованому системними ідеями, що близькі до забобонів. Він хотів би жити у тонкому межовому пласті між хаосом і космосом, створеному в силу творчих поривань. Неможливо передбачити, куди занесе Іншого пегас творчості. Головним є вирватися з задушливих обійм застарілих переконань і впустити у своє життя зміни. Розмірковування про порядок і хаос Всесвіту є важливим елементом в етичній рефлексії постмодерністів Д. Рюелля та Ж. Баландьє. Хаос переосмислюється ними як надскладний неявний порядок, що потенційно виявляється у безкінечній багатоманітності структур. І оскільки після “смерті Бога” “вичерпався” і сам суб’єкт, постмодерністське прагнення відродити його у новій якості поєднане з пориванням до Бога, що відчувається як душевне переживання.

Текст (світ) як хаос семантичних центрів може піддаватись систематизації чи означуванню у якості терористично акту щодо асемантичного простору. Предметність реалізується як аструктурна ризома, кожне плато котрої може бути прочитане – для того, щоб у той же момент розсипатися, змінившись новим. В аксіологічному аспекті жодна зі структур, які почергово змінюють одна одну, не може бути виділена як найкраща: “бути ризоморфним – значить породжувати стеблини і волокна, котрі видаються коренями чи поєднуються з ними, проникаючи у стовбур з ризиком бути задіяними у нових дивних формах”.

Ризома (з фр. кореневище) як поняття філософії постмодерну фіксує принципово позаструктурний та нелінійний спосіб організації цілісності, що залишає відкритою можливість для іманентної автохтонної рухомості, і, відповідно, реалізації її внутрішнього креативного потенціалу самоконфігурування. Ризома є засобом позначення радикальної альтернативи замкненим, лінійним структурам з жорсткою осьовою орієнтацією.

На противагу іншим видам кореневої організації, ризома інтерпретується як радикально відмінна від лінійного “стрижня”, “кореня” (бульби чи цибулини як аналогу абсолютизму). Ця потенційна безмежність імпліцитно містить у собі “приховану стеблину”, що може розвиватися куди завгодно та набувати будь-яких конфігурацій. За словами Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, світ втратив свій стержень. Фундаментальною властивістю ризоми є гетерономність при збереженні цілісності, де поліморфність забезпечується відсутністю єдності семантичного центру та центруючої єдності коду. Джерелом її трансформації виступає іманентна нестабільність, зумовлена енергетичним потенціалом самоваріювання. За оцінкою Ж. Дельоза, ризома “ні стабільна, ні не стабільна. а швидше, “метастабільна”... Наділена потенційною енергією” Ризоморфні середовища володіють *іманентним креативним потенціалом самоорганізації, а, отже, оцінюються як синергетичні*. Це положення яскраво відображається у “Трагедії мови” Е. Іонеско (програму для постмодерну текстів): “Відбулася дивна подія, і я не розумію, як це сталося: текст перетворився перед моїми очима... Цілком прості та зрозумілі речення самі по собі зарухались: вони зіпсувалися, викривились”, щоб у наступну мить викривитися знову”. У результаті цього досягається уявний організаційний хаос, що насправді приховує у собі потенційні можливості безмежної кількості нових організаційних трансформацій, забезпечуючи всеосяжну плюральність. Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі відзначають: будь-яка ризома вміщує лінії поділу, по яких вона стратифікована, терторіалізована, організована; вона може бути розірвана, зламана у будь-якому місці, перебудована, а лінії розриву постійно взаємоперехідними. Ризома принципово плюралістична, процесуально плюральна. Це поняття виступає одним з найповніших та найпоєднаніших втілень ідеї *ацентрованості* у постмодернізмі.

Ацентризм як фундаментальна настанова постмодернізму базується на радикальній критиці класичних уявлень про структурність та є відмовою від наявності аксіологічно та топологічно виділених точок та осей просторового та семантичного середовища. За образним висловом М. Фуко, “ми / носії західного, логоцентричного типу раціональності/ шукаємо центральну кімнату у страхіві, але такої немає” . Носії нової культури філософування заперечують не стільки фіксований центризм (тео-, телео-, раціо-, антропоцентризм тощо), скільки універсальний принцип центрації, що породжує їх. Суть цього принципу полягає у штучному вивіщенні однієї з історично конкретних ситуацій духовної еволюції.

У цьому стосунку цікавим є “новий дискурс середовища” Ж. Бодриєра. Аналізуючи тип організації житлового середовища філософ відмічає рухомість предметів обстановки у децентралізованому просторі.

Відсутній центр класичного інтер'єру – стіл. У децентрованому просторі нівелюється обраність будь-яких просторових точок, воно більше не сприймається як “система місць”: “немає більше ліжок, на котрих лежать, немає більше стільців, на котрих сидять, є лише функціональні сидіння, вільно синтезуючі найрізноманітніші пози” *Постмодерністська концепція культурного середовища принципово ацентричне у загальноаксіологічному (імпліцитні ціннісні переваги) та в ідеологічному (експліцитне офіційно-нормативне санкціонування) смислах.* Ж. Бодрияр показує залежність поведінки людини від предметно-речового середовища, котре вона організовує навколо себе. Предмети інтер'єру перебувають між собою у деякій просторовій залежності, впливаючи на форми прояву стосунків між людьми: дружбу, сусідство, партнерство тощо. За словами Ж. Бодриєра, сучасні м'які меблі виключають строгу заданість, обмеження активності, а отже, встановлюється “гнучко невимоглива товариськість із широкою, але лише ігровою відкритістю”. “З нашого спілкування виключається будь-яка різкість, суперечливість, тобто по суті, непристойність, що може міститися у прямому погляді, де агресивно проступає бажання”.

Відбувається створення *нової штучної інформаційної реальності*, де модерна мораль виявляється недієвою. Візуальна культура постмодерну експериментує зі штучною дійсністю – відеокліпами, комп'ютерними іграми. Поєднання ностальгічних настроїв з техніцистським прагматизмом створює особливий колорит “стоїчного_оптимізму”, іронічної веселості, що у поєднанні з силою постмодерністських сюжетів сприяє популярності серед масового глядача. Популістська орієнтація з відкиданням будь-яких етичних, естетичних табу сприяє перетворенню всієї культури минулого у музей, резервуар

У полі зору постмодерністів-етиків перебуває і проблема амбівалентності. Зокрема, французький філософ Жорж Батай (1897–1962) досліджує амбівалентні емоційні реакції сорому, ненависті, шоку, викликаних одразу. Він аналізує садистське задоволення, вивільнюване шляхом несподіваного втручання сильних вражень. У цих вибухових стимулах об'єднані компенсуючі тенденції пристрасного бажання та жахаючого здригання в паралізуючому зачаруванні. Відраза, огида та жах змішуються з хіттю, притяганням і бажанням. Свідомість, відкрита цим суперечним враженням, вступає до сфери по той бік розуміння. Ж. Батай іде слідами “профанної освіченості”, назад до табу щодо людського трупа, канібалізму, оголених тіл, менструальної крові, інцесту тощо. Ю. Габермас порівнює: як Ф. Ніцше у “Генеалогії моралі”, так і Ж. Батай вивчають відмежування та повніше викорінювання всього гетерогенного, через котре конститується сучасний світ цілераціональної праці, споживання та панування.

Український постмодернізм

Сучасна українська дослідниця Н. Бойко пише, що спільним для різних національних варіантів постмодернізму є ототожнення з епохою “стомленої”, “ентропної” культури з відбитком есхатологічних настроїв, естетичних мутацій, дифузій великих смислів, еkleктичного змішування художніх мов. Чимало дослідників визначають постмодерністські тенденції як “західні”, а “постмодернізм” як термін, що описує соціально-культурну трансформацію високорозвинених країн Заходу останньої чверті ХХ ст. Справді, теоретичне підґрунтя постмодерну закладається західними дослідниками, проте як загальнолюдський феномен сучасності потребує ширшого осмислення. В останнє десятиліття з появою численних перекладів творів європейських теоретиків постмодернізму істотно розширюються межі сприйняття його інтелектуальних стратегій. Посилюється інтерес до аналізу цієї філософської проблематики у вітчизняних авторів як необхідний і закономірний процес осмислення явищ як на системному рівні, так і у просторі приватного цілепокладання.

Загалом в Україні гостра увага до постмодернізму виникає десь з 1985-го р., коли західні зразки, “пересажені” в український ґрунт, переростають в емблему місцевої культурної ситуації. У нашу країну постмодернізм приходить властивим йому шляхом – через масову культуру, згодом поширюючись на культуру, живопис. Твори українських постмодерністів відображають тугу за історією як естетичне ставлення до неї; минуле пробивається крізь накопичені стереотипи його сприйняття. Більшість постмодерністських постулатів органічно прищеплені на українському ґрунті, інші виникають самочинно як наслідок зустрічного руху. Специфічною рисою українського постмодерну, на думку Н. Бойко, є яскраво виражений національний колорит.

Особливістю українського постмодерну є те, що він виникає не після модернізму, а в специфічних суспільно-політичних умовах. Тому зрозумілим прагненням постає намагання відірватися від тотального ідеалізованого ґрунту. Противагою даній тенденції є антишістдесятницькі настрої “не-боротьби”, “дзен-повороту” у мистецтві. Постійні коливання між міфом і пародією, вічним смислом і мовленнєвою грою складають особливе напруження. Сучасна українська дослідниця А.Бойко вбачає глибинний сутнісний зв'язок між особливостями світоглядних орієнтацій пострадянської людини та постмодерністським світобаченням: спільним для них є відсутність єдиного ціннісного орієнтиру, плюральність та фрагментарність в відображенні навколишнього світу, контекстність мислення, відмова від бінарних опозицій, сприйняття свого буття як своєрідної гри, приземленість людських прагнень. Слід зазначити, що плюралістичні переваги нерідко призводять до безупинних атак на “єдність”, “ціле”, “тотальність”. З іншого боку, породжена

послідовним плюралізмом загроза еkleктичності та індивідуальності викликає жваву зацікавленість до пошуку неklasичного організуючого принципу. На думку А.Бойко, однією з істотних характеристик світоглядно-етичних орієнтацій українців пострадянської епохи є їх жорстка соціальна детермінованість, запрограмованість на досягнення соціальної мети, відсутність персональної автономії, що проявляється в підпорядкуванні вищих духовних цінностей цінностям соціальним, у неспроможності розмежувати соціальне та моральне. Своєрідною компенсацією спроможності до світоглядного самовизначення є створення таких сурогатних його форм, що надають відчуття причетності до конкретного соціального середовища (групи, колективу, класу, партії, релігійної громади тощо) та забезпечують якщо не вільну самореалізацію у світі як цілісному утворенні, то хоча б локальні умови для знаходження неформального партикулярного буття. Проте, подібний спосіб поєднаний зі створенням свого мікросвіту (соціальний самоустрій), де на дуже незначній соціально-практичній і культурній основі відтворюється особисте життя як цілісний феномен.

Найефективнішими факторами структурування, впорядкування світогляду людини, сформованого на засадах авторитарної етики радянської епохи, за А.Бойко, є формування та ствердження ідеології ненасилля як єдиного можливого засобу вирішення гострих соціальних проблем, толерантного ставлення до “інших”, пріоритетний розвиток освітньої галузі, усвідомлення своєї відповідальності та її трансформація з соціальних інститутів на себе.

Ірраціоналізм як розширення горизонтів постмодерну

Для адекватного розгляду цієї проблеми звернімося до новітнього визначення ірраціонального. “Сучасний філософський словник” тлумачить ірраціональне як “те, що лежить за межами досяжності розуму, недоступне досягненню у рамках логічного мислення, протиположне раціональному” та визначає два значення ірраціонального:

1) позитивне визначає ірраціональне як напрям у філософії на протиположне розуму. Його представники вважають розум нездатним охопити все багатство, багатоманітність духовної та матеріальної дійсності, адже існує дещо темне, безсвідоме, алогічне. У цьому контексті ірраціональне ніколи не переходить у раціональне. Ірраціональна свідомість здатна відтворювати у своїх ідеальних образах об’єкти та властивості оточуючого світу, їх взаємозв’язки та взаємодії. Вона заснована на неможливості вираження світу виключно за допомогою логіки, системної упорядкованої форми;

2) згідно негативного значення, ірраціональне постає перед суб’єктом пізнання у якості такого, що підлягає пізнанню. Будучи

безформним, хаотичним, воно стає предметом раціонального освоєння, об’єктом раціоналізування. Це об’єктивне, вкрай невлучиме здійснення раціонального, що бере участь у мислимому. У процесі раціоналізування ірраціональне здійснює процес переходу у раціональне, дискурсивно виражене, стає чітко обмеженим, замкненим у строгі рамки логіки, наскрізь просвічене людським розумом та вбудованим у логічно струнку систему знання. У такому розумінні ірраціональне тісно пов’язане з раціональним.

На побутовому рівні сформувалося уявлення про постмодернізм як ірраціоналізм, деконструкцію з уявним перебільшенням духу все загального заперечення. Хоча здебільшого за “нігілізмом” постмодерністів проступає тяжіння до плюральності та терпимості. Це зумовлено насамперед формуванням концепції “відкритої раціональності”, де ірраціональне є частиною раціонального, його необхідною складовою, джерелом нових типів раціональності. До кінця 1950-х років на протиположне новим ірраціоналістичним мотивам широко поширюються тенденції, пов’язані з раціоналізацією ірраціонального та позараціонального. Цей рух пов’язується головним чином зі структуралізмом. Продовжуючи таку традицію постмодернізм як новий сучасний етап розвитку філософії прагне розширити способи оволодіння дійсності за рахунок розуму, так і “іншого”: ірраціонального, трансцендентального, міфологічного. Ю. Бессонова висуває положення, за яким *основним у сучасній ментальній парадигмі є бажання зберегти розбіжності, не зводячи їх до протилежностей. Більше того, необхідно культивувати їх, поєднувати власну ідентичність з рівноцінною унікальністю Іншого та Інакшого в ім’я істинної спільності.*

Ж. Батай використовує поняття священного для позначення децентрованих досвідів амбівалентного екстазу, у котрих застигла суб’єктивність переступає свої межі. Зразкові дії релігійної жертви та еротичного злиття, де суб’єкт шукає звільнення від самозв’язку та оновлення неперервності Буття, мають зайняти належне місце. Французький філософ шукає сліди первісної сили для подолання розриву між розумно організованим світом праці й оголошеним поза законом Іншим розуму. Ж. Батай розглядає це нездоланне повернення до втраченої неперервності буття як вибух елементів, протилежних розуму, як дивовижний акт саморозмежування. У цьому процесі розчинення монадично замкнені суб’єктивності індивідів, що самостверджуються та об’єктивують один одного, розпадаються та скидаються у безодню.

Розкривається царина “*нової раціональності*”, раціональності людських стосунків, де, на думку французького філософа-діалогіста, етичного феноменолога, культуролога, постмодерніста Емануеля Левінаса (1906–1995), *любов має наглядати за справедливістю*, оскільки

світ, побудований виключно на справедливості, втриматися не зможе. Французький філософ вдається до такого пошуку для осмислення людського становища у світі та знаходить відповідь “по той бік буття”, у світлі самопожертви задля любові та співчуття до Іншого, тобто у власне етичному вимірі. Е. Левінас пише: “Найпершим було прагнення розглянути тут етику стосовно раціональності знання, іманентного буття, що є первинним у філософській традиції Заходу, навіть якби етика могла, – випереджаючи, зрештою, форми та причинності онтології, і не порушуючи, попри це, спокій Розумного – дістатися іншої концепції інтелігібельності та до іншого способу любити мудрість”.

На думку В.Лук'янца, теперішній дискурс про постмодерн безпосередньо стосується кантівського дискурсу про Просвітництво, а девіз І.Канта: “Людино, май мужність вільно користуватися своїм розумом” постає найважливішим імпульсом розвитку постмодерністського умонастрою. Постмодерністи протестують проти будь-яких різновидів практики тотального опікунства над використанням людиною свого розуму, що прирівнюється до вічного перебування у стані неповноліття. Вони, починаючи від Ф. Ніцше, оцінюють різновиди опікунства як вияв волі-до-влади. Тотальне опікунство прирівнюється до практики доместифікації тварин. За словами І.Канта, опікуни довели домашню худобу до отупіння, боязні небезпеки (у тому числі і до боязні самостійно ходити). Філософія І.Канта є жагою до знання та “аналітики Істини”. В. Лук'янець підсумовує: “у культурах, де ця філософія панує, постмодернізм виникнути не може”. Він виникає в умовах руйнації оптимістичної віри у силу людського розуму, коли “міць Природознавства, Техніки, Індустрії, Демократії викликає у душах людей не ейфорію, а екзистенційне збентеження, тривогу, страх за долю антропності у Всесвіті, коли поширюється умонастрій світорозчарування в ідеалах філософії нестримного Активізму, Оптимізму, Суб'єктивізму”. Таким чином, модерна культура філософування визначається як культура метафізичної принциповості, а постмодерна – як своєрідний викликом філософії Нового часу.

Особлива увага до ірраціонального є своєрідністю й української етичної традиції. Це пояснюється передусім її вкоріненням у передфілософські, міфологічні уявлення про граничність людського буття, основою котрих є ірраціональні засади, зокрема, специфічність ментальності та психічної структури українців. Творчість мислителів-романтиків М. Гоголя, М. Костомарова, П. Куліша, О. Потебні, Л. Українки, Т. Шевченка, П. Юркевича продовжує та посилює інтерес до ірраціонального. Зокрема, для М. Гоголя пізнання здійсненне через інтуїтивне відчуття, символіко-містичне бачення та розуміння екзистенційно-межових ситуацій, у яких опиняється людина та

“прозріває” всередині себе. М. Костомаров пропонує пізнання ірраціональної суті людини та народу в цілому через українські народні поезії й пісні як втілення внутрішнього духу.

Етика постмодерну

У власній схемі сучасної культури, “подрібненої”, Жан Бодрияр відкидає навіть поняття цінності, одне з провідних у класичній етиці. Він пише: “Добро не розташовується більше по ту сторону зла, ніщо не має визначеного положення у системі абсцис і координат. Кожна частинка рухається у напрямі, заданому її власним імпульсом, цінність чи її частина лише мить сяє на небосхилі лихедійства, а потім зникає у порожнечі, яка нерідко дотикається до траєкторій інших цінностей”. Мішель Фуко називає К. Маркса і З. Фрейда засновниками дискурсивності, які уможливили аналогії і відмінності. Етичне поле постмодернізму позбавлене чіткої системи координат у вигляді вимог обов'язку чи совісті, воно релятивне.

Особливістю етичної проблематики постмодерністів є різноманітність, спрямованість на маргінальні, табуовані сфери людського життя під гаслом “не приховувати людину від себе самої”. Зауважимо, що маргінальна моральна традиція сягає давніх часів, як і її постійний опонент – рефлексивна філософська традиція (яскраво представлена Аристотелем, Декартом, Кантом та ін.). Особливістю сучасної форми є свідоме розмивання бар'єру між основним і маргінальним, внесення маргінального до статусу основного (наприклад, центральний текст і периферійні фрагменти у Ж.Дерріда). Цей процес постає свідченням руйнації “центристського синдрому” чи “волі до системи” як амбіції філософії нового часу на монопольне право легітимувати філософську істину. Ж.Дерріда трактує цей “синдром” як єдність “логосу”, “фалосу” і “кратосу”, з розпадом якої відбувається переосмислення сучасної культури у мультіверсумі дискурсивних практик. Для прикладу, більш ранні дослідження французького філософа Мішеля Фуко (1926 – 1984) присвячені тюрмі, клініці та владі, по суті наділяють самостійною мовою маргінальні, і цим приречені на мовчання, групи. Мислитель розглядає сексуальність як область практик – “мистецтва існування” чи “техніки себе”. За допомогою цих технік відбувається конститування індивіда як суб'єкта моральної поведінки, перед яким відкриваються можливості індивідуального вибору. Техніки себе – це рефлексивні та довільні практики, за допомогою яких люди не тільки встановлюють собі правила поведінки, але й прагнуть перетворити себе, змінювати себе у своєму особливому бутті. Фуко застерігає про те, що саме влада встановлює закони сексу, а також правила, які дозволяють інтерпретувати його функціонування. Йдеться про утворення себе через різного роду техніки

життя, а не придушення за допомогою заборони чи закону. Ю. Кристева вважає, що перед сучасною етикою постає питання про руйнацію на певний час кодів (звичай, соціальних норм) для вільної гри негативності.

Альтернативою традиційним претензіям етики пропонується аксіологічно нейтральна теоретична модель моралі Ф. Ніцше на створення “генеалогії моралі”, тобто реконструкції її історичних трансформацій без універсалізації системи. Натомість культура постнекласичного типу, зокрема, постмодерну, взагалі виключає зі свого семантико-аксіологічного простору конституювання етики у традиційному її розумінні. Принципова відмова від можливості конституювання канону, тобто “множинність”, за Ю. Кристєвою, реалізується як “вибух”.

Аналізуючи цей феномен, М. Можейко виділяє наступні причини відмови постмодерної культури від традиційної етики:

- постмодерний культурний простір проголошує себе як програмово плюралістичний й ацентричний, поза будь-якою можливістю визначення аксіологічних чи інших пріоритетів. Відбувається відмова від “метанарацій”, ригористичних за своєю природою. Доктринально-нормативний характер етики унеможлиблює її існування в умовах мозаїчної організації культурного цілого, що передбачає принципові позаоцінювальні розташування і практичну реалізацію різних (аж до альтернативних і взаємовиключних) поведінкових стратегій;

- сучасна культура може бути охарактеризована як заснована презумпцією ідіографізму. Це передбачає відмову від концептуальних систем, організованих за принципами жорсткого дедуктивізму і номоетики: явище і факт набувають статус співбуття, адекватна інтерпретація якого передбачає його розгляд як одинично-унікального без будь-яких аксіологічних шкал;

- проголошується “смерть суб’єкта”, відмова від феномена “Я” у будь-яких його артикуляціях, тоді як необхідною умовою існування традиційної етики є саме феномен суб’єкта;

- метафізичність етики трансформується сучасною культурою у “постметафізичне мислення” з відмовою від презумпції логоцентризму, іманентності змісту і т.п.;

- культурна ситуація постмодерну характеризується програмовою відмовою від ідеї бінарних опозицій (добро / зло, належне / існуюче, аскетизм / гедонізм, егоїзм / альтруїзм і ін.), тому у даному ментальному просторі “немислимі дуалізм чи дихотомія, навіть у примітивній формі добра і зла” (Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі) ;

- сучасна культура здійснює рефлексивно осмислений поворот до нелінійного бачення реальності (принцип ризоми). Спрямованість вектора еволюції у сторону того чи іншого “світу” з безлічі можливих об’єктивно

випадковий. Тому біфуркації, що передують даному моменту, знімають відповідальність індивіда за здійснені у цей момент вчинки (за Ж. Дельозом, “немає більше Адама – грішника, а є світ, у якому Адам згрішив”), проте накладають відповідальність за майбутнє, що визначається вчинками індивіда тут і зараз .

Осмислена у перспективі постмодернізму, етика зливається з живим моральним досвідом у кожному її індивідуальному прояві, стає множинною, багатоголосою, відкритою. Прокламується подолання межі між письменником, читачем та текстом, у результаті чого зміст зливається з вираженням, набуває високої ступені дієвості стосовно моралі, яка не висувається індивідові, а утверджується ним.

Переосмислення відповідальності в постмодернізмі

Однією з визначальних проблем етики постмодернізму є проблема відповідальності. Передбачається осмислення її нових горизонтів, поглиблення індивідуальної відповідальності людини у поліморфному, багатомірному моральному просторі сучасності. На думку сучасної української дослідниці Т. Василевської, категорія відповідальності як та, що концентрує у собі основні питання людського життя та сполучується з багатьма етичними поняттями, може стати основною у побудові сучасної етичної теорії. Надаючи цінність та міру людському вчинку, моральнісна відповідальність пов’язує індивіда з Іншим, зі світом, дає йому можливість осмислити своє життя. Постмодернізм мислить відповідальність незалежно від нормативної етики. У рамках вказаної традиції, заснованої Ф. Ніцше, на перший план виходить тема буття чи існування. Ця тема визначається через відповідальність, з нею пов’язана думка про те, що філософ і є суб’єктом абсолютної відповідальності, висловлена у творчості Ж. П. Сартра, М. Бланшо, Т. Адорно, Е. Блоха, Е. Левінаса, Г. Джонаса, Ж. Дерріда.

Природа деконструкції і гри в постмодернізмі

Певні аспекти моральної регуляції життєдіяльності людини та суспільства виявляють спорідненість з ігровими за характером та суспільними за суттю і значенням механізмами вирішення конфліктів. Межові ситуації морального вибору виявляють добровільне та переважно несвідоме прийняття індивідами їх соціальних ролей, дотримання “ігрових правил”. Гра відображає особливий адогматичний тип світорозуміння, сукупність певних форм людської діяльності. Вища цінність гри полягає не в її результаті, а у самому ігровому процесі. Ігрові цінності завжди релятивні, умовні: умовно існує суперник, боротьба, перемога тощо. *Філософське осмислення поняття гри має особливості:* 1) дослідження проблеми гри як цілісності; 2) розгляд процесів взаємодії суб’єкта й об’єкта, *інтерсуб’єктивної взаємодії* в ході гри, зосередження уваги на досліднику гри; 3) філософія розглядає *синхронічний і*

діахронічний вимір гри як взаємодоповнюючі і нерозривні її складові, тоді як історія вивчає розвиток подій (діахронічний вимір гри), а соціологія вивчає гру як елемент синхронних соціальних структур.

Гра – це вільна (що передбачає принципову відсутність примусової мотивації) самоцільна діяльність, здійснювана за певними правилами та принципами, що характеризується часовою локалізованістю, умовністю, наявністю суб'єкта (гравця), предмету (що грається) та засобу (іграшки). Гра у світі людини здійснюється як екзистенція, що передбачає свідоме подвоєння світу, при якому гра виступає буттям другого плану, існуючого за принципом доповнюваності щодо “справжнього”; емоційну насиченість дії: присутність у ній фантазійного компоненту. При цьому у якості мотиваційних основ гри можуть виступати інтерес і прагнення до задоволення.

Гра, піднесена у моральний принцип, є позицією нігілізму, що приховує у собі можливість повної руйнації системи моральних норм і принципів. Тому моральна свідомість висуває перешкоди для поширення гри та підкорення їй інших феноменів, тобто перешкоджає її тоталізації. Разом з тим перетворення гри у моральне начало буття руйнівне для власне гри, оскільки вона перестає бути реальністю другого плану, тобто грою. Іншими словами, людина як істота “яка грається” (*Homo ludens*) обмежується людиною як істотою моральною (*Homo moralis*). Однак помилковим є твердження про протистояння усього комплексу моралі гри. Розділення феноменів людської реальності на ігрові та неігрові відбувається не у зовнішньому, а у внутрішньому світі суб'єкта по лініях, що визначаються моральною свідомістю.

Моральні цінності, особливо вищі, до яких відносяться найбільш значущі для певної культури і суб'єкта явища, безумовні. Наповнене сакральним змістом (вищі цінності) не може бути перетвореним у предмет чи засіб гри: таке перетворення аморальне, блюзнірське. Для кожної культури, окремого індивіда чи групи “набір святинь” різний, проте саме їх наявність є ознакою моральної стабільності. Тобто, мораль оберігає людину від підкорення гри, хоча така можливість потенційно зберігається завжди, її основа – глибинна вкоріненість гри у бутті суб'єкта. Приймаючи чи не приймаючи для себе можливість гри у певній моральній ситуації, суб'єкт розмежує світ на гру і не гру. Так що моральний зміст має не сама гра, а спосіб її обмеження у людському досвіді, і тільки у такому аспекті гра набуває етичного значення.

Ж.-Ф. Ліотар, описуючи ситуацію постмодерну, досліджує *мовні ігри*: “Існує безліч мовних ігор – у силу різноманітності їх елементів. Вони дають можливість свого утвердження тільки через місця збору та розприділення інформації – це локальна детермінація”. У гру включена і наука: так як наука шукає істину, вона повинна легітимувати свої правила

гри. Оскільки вона тримає легітимуючий дискурс щодо власного статусу, то називає його філософією. “Негативна функція втрачає свої функтори: великого героя, великі небезпеки, великі кругосвітні подорожі, велику мету, ... розпиляється у хмарах мовних наративних, денотативних, дескриптивних та інших частин, кожна з яких несе у собі прагматичну валентність”.

Структура мовної гри визначається співвідношенням *денотативних (констатуючих), перформативних і прескриптивних висловлювань*. Денотативне висловлювання щось констатує, перформативне є виконанням певної дії, прескриптивне приписує дії отримувачеві інформації у відповідності до владних повноважень її відправника. Мовна гра легітимна (виправдана) в силу явного протиборства (агоністики) гравців. Люди у якості “атомів” суспільства розташовані на перетині прагматичних, тобто життєво важливих для них зв'язків. Комунікація передбачає ігри, їх ставки, агоністику, згоду (консенсус), яка постійно руйнується і переходить у незгоду (дисконсенсус). За Ж.-Ф. Ліотаром, сучасну науку недоціню вважати царством виключно денотативних висловлювань, позбавлених прагматичності. Навіть обговорення денотативних висловлювань потребує дотримання певних правил, а вони прескриптивні і реалізуються у боротьбі думок, наукових шкіл, отже, здійснюються у формі паралогіки. Наукова прагматика є одним з елементів соціальної. В умовах постмодерну основоположне значення набуває пізнання мовних ігор як таких і рішення взяти на себе відповідальність за їх результати, найважливішим з яких стане результат, що виправдає застосування цих правил. Це основний зміст постмодерністської етики.

Французька професор лінгвістики та семіології Юлія Кристева висуває ідею множинності мов, нової поліраціональності, ідеалом якої вважає китайську каліграфію. Специфіка її методологічного підходу полягає у сполученні структуралістської “гри зі знаками” та психоаналітичної “гри проти знаків” (абсолютна роль літератури). Праця Ю. Кристевой “Влада жаху. Есе про відразу” присвячена дослідженню феномена потворного. Її стрижнем виступає постмодерністське трактування теорії катарсису. Метою даної книги, на думку автора, є виявлення універсальних механізмів суб'єктивності як бази сенсу та мети жаху. Приходячи на зміну релігії, література привласнює священне право першої на жах (контроль над сакральним почуттям людини Апокаліпсису). Ю. Кристева будує свого роду феноменологію вразливого: кожному “Я” свій об'єкт, кожному “Над-Я” – “власну мерзоту”. Мерзенисть протистоїть “Я”, але й запобігає його руйнуванню через конвульсивне розрядження, крик, нудоту. Відразливе розташоване на межі небуття та галюцинації. Відразу до себе, за Ю. Кристевой, свідчить про

кризу нарцисизму. На нашу думку, аналогічний процес відбувається й у сучасному етичному просторі: наголос на негатив є спробою очищення, чесного визнання перед собою власних проблем та намаганням їх вирішення (“не приховувати людину від самої себе”).

Функцією гри виступає її зміст, що заперечує “філософський тоталітаризм”; ігровий простір безмежний. Постмодернізм приходиться до висновку, що нинішня система функціонує по-іншому: канон відсутній, принцип доповнюваності проголошує рівність розбіжностей, провідним принципом є іронічний колаж. У “Листі до японського друга” Ж. Дерріда пише, що зміст виникає у відмінності, тому розшифрування “ілюзій”, “слідів” викликає працю розуміння, що вимагається від читача деконструктивних праць. У постмодернізмі авторська індивідуальність виражається у словах, відтинках. Індивідуальність виявляється у відмінностях, на зламі мови: у пародіях, цитатах, ілюзіях, хитрокомбінаціях. Мова постає як сховище “знятих” смислів, тому для філософа важливим є вміння слухати мову. Філософію гри багато дослідників вважають загальним елементом постмодернізму та деконструкції. Деконструктивізм виступає теоретичною програмою етичної та естетичної практики постмодерністів.

Одним з центральних понять постмодерністського теоретизування є **деконструкція**, що з гр. означає “аналіз”. Це напрям постструктуралістського критицизму, що пов’язується з працями французького філософа Ж. Дерріда. Її метою є всеосяжна негація поняття буття як такого. Деконструкція постулює принципову неможливість змістовної експлікації буття, тому головною тематикою виступає суб’єктивуюча інтеріоризація. У цьому контексті здійснюється критика основоположних концептів традиційної філософії “присутності”, “дійсності”, “тотожності”, “істини” виходячи з того, що статус раціонального в культурі не самовідновлюється на власному матеріалі, а підтримується постійним зусиллям з витіснення з його сфери елементів, котрі виявляються недумкою, не-мислимим – логоцентризмом. Криза останнього, на думку Ж. Дерріда, явно виявляється вже у Ф. Ніцше, тексти якого є зразками руйнування гомогенного середовища провідника ідей “мобільної армії метафор”. Адекватним способом постановки проблеми смислу, як вважає французький філософ, є аналітика на рівні означаючих, що відкриває джерело народження змісту у грі мовної форми, записаного слова, грами.

Стратегія **differance** – “першописьма”, що передує мові та культурі і відображається у “письмі”, за Ж. Дерріда, є динамікою не-даного, гетерогенного. Вона оголюється з розібранням ідеологічного каркасу, котрий тоталізує текст. **Differance** – це концепт, що продукує концепти, виробляє (створює, викликає, є причиною) розрізнення, без яких не можна увявити ні мислення, ні мову. Як зазначає Т. Воропай, з цього ж поняття

виникає і головна ідея Ж. Дерріда стосовно людини: ідентичність є функцією розрізнення, не передбачає аніякого центру, лінгвістичного контексту. У цілому постмодернізм розглядає особу як “фіксовану множинність”; Ж. Дерріда, Ж. Лакан, М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотар розглядають людину як “**differance**”, намагаються уникати будь-якої уніфікації особи або пошуку її джерел. Проте, розрізнення – важлива, але не єдина і навіть не головна категорія, яка може визначати ідентичність суб’єкта у багатовимірному бутті. Ж. Дерріда демаркує світ на світ Буття як присутності (світ **presence**) та світ людського існування (світ **differance**) – світ абсолютного зникнення, без будь-якого ґрунту, що пишеться процедурами “стирання” Буття та ліквідацією слідів присутності людини. У “письмі” централізму традиції, згорганню ігор означування у певну непорушну точку присутності протиставляється відцентровий рух “розсіяння” значення у безмежній мережі генеалогії та цитації. За Ж. Дерріда, “деконструкція є рухом досвіду, відкритого до абсолютного майбутнього прийдешнього, досвіду, по необхідності невизначеного, абстрактного, спустошеного, досвіду, виявленого в очікуванні іншого та відданий очікуванню іншого та події. У його формальній чистоті, у тій невизначеності, котрої потребує цей досвід, можна виявити його внутрішню спорідненість з певним месіанським духом”. Практика деконструкції має поза методологічний характер і не передбачає набору строгих правил “розбору”. Ж. Дерріда доводить, що для неї вразливий практично кожен філософський твір від Платона до М. Гайдеггера, проте концепція “письма”, по суті, орієнтована на модерністські твори. Н. Мерсер визначає деконструктивізм як логічний позитивізм *ad absurdum*.

Деконструкція – це акт або операція. Це не форма руйнації, а нескінченна операція розбирання цілісного утворення на складові поза будь-якими протилежностями чи опозиціями. Таким чином, аналізуючи висловлювання, необхідно виявити бінарну позицію та звинуватити її у суперечливості, що за правилами гри є некоректним спрощенням. Потім перегрупувати складові та виявити, як вони утворюють два і більше абсолютно рівноправних висловлювань. В. Воронкова зауважує, що деконструкція – це текстуальна активність, що піддає сумніву метафізичні забобони, що розташовують самототожні поняття всередині та за межами роззючої мовної гри.

Осередком постмодерністського філософування є мова як середовище взаємодії суб’єкта й об’єкта. При цьому суб’єкт втрачає характер трансцендентного принципу, абсолюту, перетворюється на “анонімний дискурс”. Нівелювання суб’єкт – об’єктного відношення є типовою особливістю постмодерністського зсуву у свідомості, гносеологічній площині, що призводить до деконструкції класичного

дискурсу репрезентації первинного сенсу. Множинність мовних ігор має певні правила, ця гра є різновидом інтелектуальної діяльності людини, позбавленої прямої практичної доцільності. Вона надає індивіду можливість самореалізації, що виходить за рамки його актуальних соціальних ролей.

Необхідно розгадувати за вимогами турботи про реальність, простоти, єдності, комунікабельності бажання зберегти та примножити існуючий терор. Для цього реалізується агоністика мовних ігор та плани іманентності, прагнення до нового можливого світу. Керівництвом виступають концепти дисконсенсусу, перервності еволюції, множинності, локальності, можливості, фрагментарності, випадковості, розсіювання, невизначеності, іманентного, хоїдального. Відкидаються звинувачення в аморальності. Прихильники етики постмодернізму стосовно моральної оцінки дотримуються принципу імморалізму.

Концепція імморалізму

Риси імморалізму в етиці постмодернізму проявляються як реакція на ідеологію лібералізму з твердженням останньої про необхідність зведення моралі до досконалих соціальних інститутів та права. По своїй суті імморалізм близький до релятивізму, стверджуючи, що кожен має право на власну систему оцінок і за її критеріями може судити сформовані моральні вимоги. Постмодерністи вважають, що виявити “чисту екзистенцію моралі” неможливо, тому їх інтерес зосереджується на понятті “імморалізм”. Вперше термін “імморалізм” вживається для позначення тих вчень, котрі не розглядають моральну сторону явищ, тобто моральний індіферентизм (В.Круг). У ширший філософський вжиток дане поняття вводиться Ф. Ніцше, даючи йому глибше тлумачення. У праці “По той бік добра та зла” постає намір обрати “позаморальну точку зору”. Автор критикує сучасну йому культуру та філософію, засновані на християнській моралі. Критичний пафос Ф. Ніцше спрямований не на мораль саму по собі, а на загальноприйняті норми поведінки. При цьому він допускає, що “можливі інші, ... вищі моралі”, котрі мають абсолютне значення, задля яких варто проводити “переоцінку цінностей”. Варто підкреслити, що традиція імморалізму, виражена у прагненні звільнитися від пут звичних моральних устроїв задля вищої свободи, присутня в історії етики постійно. “Позаморальними” є дії дітей, розумово неспроможних людей, поведінка тварин.

Розрізняють *два види імморалізму: абсолютний і відносний*. Абсолютний імморалізм заперечує усі моральні цінності, не звертає увагу на різницю між добрим і злим. Відносний імморалізм заперечує моральні поняття та цінності як такі, що мають значення доброго чи злого у теперішній час, у визначений період та у визначеному культурному колі .

Постмодерністи досить гостро відчувають потребу бути терпимими та безкорисливими. Водночас, на їх думку, за певних умов слід вміти підніматися над докорами сумління, терпимістю та безкорисливістю, володіти певним свавіллям. В основі добродійності вбачають здатність здолати цю добродійність. Ідея моралі втрачає для них смисл, тому що в її традиційних висновках не враховується цей момент. Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, М. Фуко розмірковують над тим, як людина може вирватися з-під гніту влади та моди як чинників творення масової моральної свідомості. Зосереджуючи інтерес на табуованих областях культури, постмодерністи особливу увагу приділяють трактуванню імморалізму як Інакшого традиційної моралі. Вони вважають за необхідне досліджувати всі “небезпечні” стани людини, щоб бачити її об’єктивно, а не в неправдивому світлі, не приховувати людину від неї самої. Ці судження у певній мірі доповнюють дискусію про істину: вона об’єктивна, а все ж відносна. Всезагальна мораль, без будь-яких винятків, також навряд чи існує. Є ситуації і мотиви, які надзвичайно складно проаналізувати. Зло сприймається постмодерністами як утвердження свободи, водночас свобода цього зла для них є запереченням. Цю парадоксальну діалектику вони і намагаються відстоювати. Основним завданням постмодерністів є намір виявити зло у замаскованому під цінності вигляді. На їх думку, заклик до добродійності у підкреслено пропагандистській формі слугує не стільки вищій справедливості, скільки інтересам владної меншості та є виразом ідеї підкорення. Імморалізм закликає до перегляду основних етичних категорій – добра та зла. Адже за добром може приховатися зло у замаскованому під добро вигляді. Проблема співвідношення добра та зла простежується з давніх часів. Зміщення монізму до дуалізму супроводиться змінами в теодицеї, у найдавніших релігіях теодицея імпліцитно міститься у міфології. Проте вже давньогрецька філософська думка, єврейські та християнські автори шукають і раціональну, і експліцитну теодицею. Філософи формулюють раціональну концепцію морального закону, що дозволяє знайти раціональне етичне визначення зла, вказуючи на відмінність між природним та етичним злом.

Виразенням вчення про “органічну зумовленість злості та порочності” стає так зване “моральне божевілля”. Дослідник ХІХ ст. Морель визначає виродження як причину душевних захворювань, а В. Маньян показує, що виродження наявне в суспільстві і поза психіатричними лікарнями, бо охоплює людство набагато ширше, ніж це прийнято було вважати раніше. Войовнича дегенеративність у поезії, прозі і будь-якій іншій художній творчості виявляється об’єктом не медичного, а художнього дослідження, докорінно змінюючи етичні та естетичні критерії, психологію суспільства загалом. Образи зла в історії культури багатоликі та багатомірні. Ж. Батай вважає, що війна є ілюзією

позбавлення від насилля шляхом переорієнтації його назовні. Він пише: “Війна зумовлює розвиток індивіда, сприяючи тому, що він піднімається від індивіда-речі до овіяної славою яскравої індивідуальності воїна”. Ми цілком підтримуємо цю позицію, адже ще античні мислителі побачили єдність зовнішнього і внутрішнього, виявили позицію необхідності саморозвитку людини. Сучасна світова культура виявилася перенасиченою явними і завуальованими образами зла. Постмодерніст легко ковзає поверхнею моралі, вбачаючи плуральність позицій та поважаючи співрозмовника. Формою цієї позиції постає гра іронії.

Іронія (з гр. удаваність) – це металогічна фігура прихованого змісту тексту, побудована на основі розходження змісту як об’єктивно наявного та змісту як задуму. Виступає у якості прихованого насміювання, на відміну від сатири та пародії. Фігура іронії є семантично амбівалентною: з одного боку, вона є висміюванням, профанацією певної реальності, з іншого – вона наче перевірка цієї реальності на міцність. В обох випадках вона передбачає метарівень осмислення ситуації задіяним у ній суб’єктом іронії. Центральний статус іронія набуває у філософії постмодерну, фондованою ідеєю неможливості ні одвічності в онтологічному, ні оригінальності у творчому смислах. Позитивний потенціал постмодерну полягає саме у конституюванні ним способу буття в умовах культурно-символічної вторинності означування. За словами У. Еко, “відповідь постмодернізму модернізму полягає у визнанні минулого: якщо його не можна зруйнувати, адже тоді ми доходимо до повної мовчанки, його потрібно переглянути – іронічно, без наївності”. Глибока серйозність модернізму з гаслом “називати речі своїми іменами” (Л. Арагон) поступається постмодерністському ренесансові античного гасла “називати речі протилежними іменами”.

Ричард Рорті пише, що назве “іроніком” того, хто відповідає 3 вимогам: 1) постійним сумнів до власного словника (словникового запасу); 2) визнання, що аргумент, виражений у сьгоднішньому словнику, не може підтвердити чи вирішити цей сумнів; 3) філософуючи про свою ситуацію, він не вважає власний словник ближчим до реальної ситуації, ніж інші. До того ж, вибір між словниками здійснюється не всередині нейтрального і універсального мета словника, а лише у розігруванні нового проти старого. Символом постмодерністської іронії є лапки (цитувальні), що задають багаторівневу глибину прочитання тексту, реально існуючого як феномен інтертекстуальності, простір для мовних ігор. Істинна глибина постмодерністської іронії відкривається на рівні її самоіронії: пародист, за І. Хассаном, “пародіює сам себе в акті пародії”. За Г. Бюллем, у сучасних умовах “межового морального вибору” іронія вже не забезпечує алібі, а тому конститується як свого роду “іронічна терпимість”.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ курсу “Філософія постмодерну” (орієнтовна схема самостійної роботи)

Тема 1. Феномен постмодерну

1. Передумови становлення епохи постмодерну. Премодерн – модерн – постмодерн. Постмодерн і постмодернізм.
2. Проблематика, основні етапи розвитку постмодернізму.
3. Критична традиція осмислення постмодерну.

Питання для обговорення, самостійного вивчення та осмислення:

Людина і суспільство в ситуації постмодерну
Ідентичність суб’єкта у багатовимірному бутті (Ж. Дерріда. М. Фуко, Ж. Лакан, Ж.-Ф. Ліотар).

Постмодерністська парадигма мислення.

Основні поняття теми: премодерн, модерн, постмодерн, постмодернізм.

Завдання з вивчення першоджерел: опрацюйте статтю Ж.-Ф. Ліотара “Відповідь на питання: що таке постмодерн?” та окресліть основу концепції “Сучасність як проект”.

Опрацювати тему «Постмодернізм» з підручників, джерел, філософських словників

Рекомендована література:

1. *Воронкова В.Г.* Истоки возникновения постмодернизма: статус, разновидности и характерные черты // Вісник ЖПУ. – 2003. – №12. – С. 3 – 8.
2. *Габермас Ю.* Філософський дискурс Модерну / В.М.Куплін (пер. з нім. та комент.). – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
3. *Этика:* Энциклопедический словарь. / Под ред. Р.Г. Апресяна и А. Гусейнова. – М.: Гардарики, 2001. – 671 с.
4. *Затонский Д.В.* Модернизм и постмодернизм: Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств. – Харьков: Фолио; М.: ООО «Изд-во АСТ», 2000. – 256 с.
5. *Ильин И.П.* Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М.: Интрада. – 1996. – 256 с.
6. *Ильин И.П.* Постмодернизм: Словарь терминов / А.Е.Малахов (науч. ред.): РАН, Ин-т науч. информации по обществ. наукам. – М.: Intrada, 2000. – 384 с.
7. *Лиотар Ж.-Ф.* Ответ на вопрос: что такое постмодерн? / Пер. с фр. и пред. А. Гараджи // М.: Ad Marginem '93-М., 1994. – С. 304 – 323.
8. *Лиотар Ж.-Ф.* Ситуация постмодерну // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5 – 6. – С. 5 – 37.
9. *Лиотар Ж.-Ф.* Состояние постмодерна / Н.А.Шматко (пер. с фр.), Ин-т экспериментальной социологии. – М.: СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.

10. Лук'янець В.С. Постмодерн: філософія світоглядного розчарування // Філософські обрії. – 2002. – № 7. – С. 3 – 15.
11. Лук'янець В.С., Соболев О. М. Філософський постмодерн: Навч. пос. – К.: Абрис, 1998. – 352 с.
12. Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпресссервис; Книжный дом, 2001. – 1040 с.
13. Соболев О. М. Постмодерн і майбутнє філософії. – К.: Наукова думка, 1997. – 185 с.

Тема 2. Особливості культурного простору постмодерну

1. Постмодерн як відхід від класичної традиції філософії. Відмова від “гранднарративів”.
2. Критика західноєвропейського центризму (плюралізм, нелінійність, ацентричність, амбівалентність, ризома, лабіринт).
3. Ірраціоналізм як розширення горизонтів постмодернізму.
4. Особистість у вимірі постмодерністських цінностей

Питання для обговорення, самостійного вивчення та осмислення:

Які особливі характеристики духовної ситуації нашого часу?

Які можливості самоідентифікації індивіда у сучасну епоху?

Християнська нарративна система як об'єкт філософсько-релігієзнавчої рефлексії.

Філософська освіта як чинник формування гуманістичного світогляду.

Основні поняття теми: “гранднарратив”, плюралізм, нелінійність, ацентричність, амбівалентність, ризома, лабіринт, ірраціоналізм, синергетика

Завдання: Сформувати таблицю «Особливості філософії постмодерну»

Література

1. Еко У. Маятник Фуко. – Львів: Літопис, 1998. – 750 с.
2. Эко У. Имя розы.
3. Козловски П. Культура постмодерна. – М.: Республика, 1992. – 238 с.
4. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации // Вопросы философии. – 1992. – № 12 – С. 21 – 27.
5. Подорога В.А. Выражение и смысл: Ландшафтне мифы философии: Сирен Киркегор, Фридрих Ницше, Мартин Гайдеггер, Марсель Пруст, Франц Кафка. – М.: Ad Marginem, 1995. – 428 с.
6. Пятигорский А.М. Избранные труды / Г.Амелин (сост. и общ. ред.) – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 590 с.
7. Трубина Е.Г. Посттоталитарная культура: «все дозволено» или «ничего не гарантировано»? // Вопросы философии. – 1993. – № 3. – С. 23 – 28.
8. Філоненко О. Сім'я і богослов'я вразливості // Людина і світ. – 2002, вересень. – С. 15 – 25.
9. Філософська антропологія в контексті сучасної епохи / М.О.Булатов, В.П.Загороднюк, К.С.Малеєв, Л.Н.Солонько. – Інститут філософії

ім. Г.Сковороди НАН України. – К.: Стило, 2001. – 245 с.

10. Французская философия сегодня: Анализ немарксистских концепций / М.Грецкий, Н.Автономова, Л.Филлипов и др. – М.: Наука, 1989. – 264 с.

Тема 3. Етика і естетика постмодерну

1. Свідомість як текст. Текст як “простір без центру”.
2. Етичний релятивізм у постмодернізмі
3. Концепція імморалізму
4. Естетичні колізії постмодернізму. Ж.-Ф.Ліотар: етика і естетика піднесеного.

Питання для обговорення, самостійного вивчення та осмислення:

Символічне як погляд Іншого.

Основні поняття теми: етичний релятивізм, імморалізм, піднесене.

Завдання: Театральна мініатюра на обрану тему.

1. Батай Ж. Теория религии. Литература и Зло / Пер. с фр. – Мн.: Современный литератор, 2000. – 352 с.
2. Кристева Ю. “Влада жаху. Есе про відразу”. – теорія катарсису, криза нарцисизму
3. Вестермарк Е. Етична відносність: фрагменти / моральні емоції // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 11 – 12. – С. 26 – 37.
4. Гундорова Т.І. Проявлення слова. Дискурс ранняго модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Львів: Центр гуман. дослідж. ЛДУ, 1997. – 297с.
5. Кристева Ю. Дискурс любви // Танатография Эроса. – СПб: Мифрил, 1994. – С. 101 – 110.
6. Леш С. Соціологія постмодернізму / Пер. з англ. Ю.Олійника. – Львів: Кальварія, 2003. – 344 с.
7. Личкова В.А. Авангард – постмодернізм – універсалізм: зміна парадигми неklasичної естетики // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 7 – 8. – С. 142 – 164.
8. Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма. – СПб.: Алетейя, 2000. – 348 с.
9. Рікер П. Любов і справедливість // Дух і Літера. – К., 2002. – № 9 – 10. – С. 250 – 265.

Тема 4. Зміст і поліваріантність розвитку

1. Дилема “психоаналіз – шизоаналіз” у культурі постмодернізму (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі)
2. Проблема тілесності. Бажання.
3. “Система речей” Ж.Бодрияра.
4. Проблема життя і смерті у контексті філософії постмодернізму.

Питання для обговорення, самостійного вивчення та осмислення:
Залежність поведінки людини від предметно-речового середовища Ж.Бодрийяра.

Основні поняття теми: психоаналіз, шизоаналіз.

Завдання: Конспект основних ідей першоджерела.

1. *Бодрийяр Ж.* Забыть Фуко / Д.Калугин (пер. с фр), Б.Марков (вступ. ст.) – СПб.: Владимир Даль, 2000. – 91 с.
2. *Бодрийяр Ж.* Прозрачность Зла: Сб. эссе / Л.Любарская, Е.Марковская (пер. с фр.). – М.: Добросвет, 2000. – 258 с.
3. *Бодрийяр Ж.* Символический обмен и смерть. – М.: Добросвет, 2000. – 387 с.
4. *Бодрийяр Ж.* Система вещей./ С.Зенкин (пер. с фр и сопр. ст.) – М.: Рудомино, 1999. – 222 с.
5. *Дельоз Ж., Гваттари Ф.* Капіталізм і шизофренія: Анти-Едіп / Пер. з фр., вступ О.Шевченка. – К.: КАРМЕ-СІНТО, 1996. – 384 с.
6. *Делез Ж., Гваттари Ф.* Что такое философия? / С.Н. Зенкин (пер. с фр.) – М.: Институт экспериментальной социологии. – С.Пб.: Алетейя, 1998. – 287 с.

Тема 5. Деконструкція метафізичної традиції

1. Передумови формування концепції деконструкції Ж.Дерріди.
2. Сутність і значення деконструкції.
3. Моральність і реконструкція.
4. Нігілістичні аспекти постмодернізму.

Питання для обговорення, самостійного вивчення та осмислення:

Проблема “нігілізації” світогляду сучасної людини і суспільства.

Основні поняття теми: деконструкція, амбівалентність, деструкція; нігілізм, крайній, поміркований нігілізм.

Завдання: Конспект основних ідей першоджерела.

1. *Дерріда Ж.* Эссе об имени / Н.А.Шматко (пер. с фр.) – М.: Институт экспериментальной социологии. – С.Пб.: Алетейя, 1998. – 191 с.
2. *Дерріда Ж.* О грамматологии / Н.Автономова (пер. с фр и вступ. ст.). – М.: Ad Marginem, 2000. – 511 с.
3. *Дерріда Ж.* Письмо японскому другу // Вопросы философии. – 1992. – № 4. – С. 53 – 57.
4. *Лютый Т. В.* Нігілізм: анатомія Ніщо. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 296 с.
5. *Ніцше Ф.* Так казал Заратустра. Жадання влади / Пер. з нім. – К.: Основи, 2003. – 437 с.
6. *Ніцше Ф.* По ту сторону добра и зла; Казус Вагнер; Антихрист; Эссе Ното: Сб. / Пер с нем. – Мн.: ООО «Попурри», 1997. – 544 с.
7. *Ніцше Ф.* Человеческое, слишком человеческое; Веселая наука; Злая

мудрость: Сборник / Пер. с нем. – Мн.: ООО «Попурри», 1997. – 704 с.

8. *Трач Р.* Нігілізм як виклик // Сучасність. – К., 2004 – № 7 – 8. – С. 133 – 149.

Тема 6. Інший, Інакший. Проблема маргіальності у постмодернізмі

1. Маргіальність постмодернізму: імморалізм і трансгресія.
2. Надрационалізм як єдність розуму і безумства.
3. Ідея комунікативного існування з Іншим.
4. Проблема псевдокомунікації.

Питання для обговорення, самостійного вивчення та осмислення:

Співвітчизники поза кордонами: феномен українського козацтва, сучасні емігранти.

Творча маргіальність

Основні поняття теми: маргіальність, імморалізм, трансгресія.

Завдання: Філософське есе

1. *Гайдєнко П.П.* Проблема рациональности на исходе XX века // Вопросы философии. – М., 1991. – № 6. – С. 3 – 14.
2. *Городиська О.М.* Божевілля: культурно-символічні модуси: Автореф. дис. ... к-та філос. наук: 09.00.04 / Харків, 2003. – 18 с.
3. *Рогожа М.М.* Маргіальність як феномен в контексті антинормативізму // Практична філософія. Науковий журнал, 2002. – № 1 (5). – С. 167 – 174.

Тема 7. Свобода і відповідальність в епоху постмодерну

1. Від “волі до влади” Ф.Ніцше до “волі до істини” М.Фуко.
2. Відповідальність у постмодернізмі.
3. Гра як освоєння хаосу та десакралізація наявного.
4. Постмодернізм як іронічне філософування.

Питання для обговорення, самостійного вивчення та осмислення:

“Віртуальність” свободи у кіберпросторі. – Іронія і сучасне філософування – “Карнавальна воля” – Таїна – Спокуси іронії – Іронія і сміх – Іронія і життєвий світ особистості

Основні поняття теми: свобода, відповідальність, гра, іронія.

1. *Бергсон А.* Сміх: Нарис про вивчення комічного. – К.: Д.Л., 1994. – 168 с.
2. *Василевська Т.Е.* Відповідальність як духовно-моральнісний вимір особистості : Автореф. ... к-та філос. наук: 09.00.07 / Київ. ун-т ім.Т. Шевченка. – К., 1996. – 20 с.
3. *Йонас Г.* Проблема відповідальності. – К.: Лібра, 2001. – 399 с.
4. *Канке В.А.* Этика ответственности. Теория морали будущего. – М.: Логос, 2003. – 352 с.

5. Левінас Е. Між нами: Дослідження думки-про-Іншого: пер. з фр. – К.: Дух і Літера: Задруга, 1999. – 312с.
6. Лях В.В. Трансцендентний вимір людського буття (від “свободи вибору” до самоактуалізації) // Генеза. – К.: Генеза, 1996. – № 1 (4). – С. 15 – 23.
7. Рорти Р. Случайность. Ирония. Солидарность. – М.: Русское Феноменологическое об-во, 1996. – 279 с.
8. Соболь О.М. Постмодерністський дискурс: проблема свободи / Постмо-дерн: переоцінка цінностей. Зб. наук. Праць / В.С.Лук’янець, В.С.Ратніков (відп. ред.): НАН України, Ін-т філософії ім. Г.Сковороди, Вінницький ДТУ. – Вінниця: Універсум, 2001. – С.42 – 66.
9. Фуко М. Археологія знання / Пер. з фр. – К.: В-во С.Павличко “Основи”, 2003. – 325 с.
10. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. – М.: Магистериум Касталь, 1996. – 447 с.
11. Фрейд З. Остроумие / Пер. с нем. – Донецк: Сталкер, 2000. – 349 с.

Тема 8. Український постмодернізм і його трансформація

1. Особливості формування українського постмодерну.
2. Ірраціональне у структурі світогляду українців.
3. Соціокультурні аспекти трансформаційних процесів України у контексті постмодернізму
4. Відображення ідей постмодерну в сучасній українській літературі.

Питання для обговорення, самостійного вивчення та осмислення:

Філософія Григорія Сковороди з позиції постмодернізму.

Чи існує український постмодернізм: за і проти.

Основні поняття теми:

Ірраціональне, український постмодернізм, світоглядні орієнтації пострадянської людини.

Завдання: Прочитати український постмодерний твір (на вибір).

1. Андрухович Ю. Повернення літератури? // Плерома 3’98: Мала Українська Енциклопедія Актуальної Літератури. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – С. 14–21.
2. Бойко А.І. Світоглядні орієнтації пострадянської людини. : Автореф. ... к-та філос. наук: 09.00.03 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Ушинського. – Одеса, 2002. – 19 с.
3. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. – К.: Факт, 1998. – 115 с.
4. Морська Н.Л. Ірраціональне пізнання у філософській думці України: Автореф. дис. ... к-та філос. наук: 09.00.05 / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2003. – 20 с.

5. Павлишин М. “Дванадцять обручів” Юрія Андруховича // Сучасність. – К., 2004. – № 7 – 8. – С. 69–85.
6. Павлишин М. Українська культура з погляду постмодернізму // Сучасність. – 1992. – № 5. – С. 117–125.

Тема 9. Новітні напрями розвитку філософії постмодерну

1. Людина і природа крізь призму постмодернізму. Екологічні проблеми.
2. Мотиви гендерної проблематики.
3. After-постмодернізм.

Питання для обговорення, самостійного вивчення та осмислення:

Хаосмос. Символічність. Дискретність

Основні поняття теми: After-постмодернізм, хаосмос, символічність

1. Жеребкіна І.А. Постмодернізм, психоаналіз і гендерна теорія: розвиток концепції
2. суб’єкта: Автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Харків, 2002. – 27 с.
3. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. / Общ. ред. В.И.Аршинова, Ю.Л.Климонтовича и Ю.В.Сачкова. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
4. Тейлор Ч. Етика автентичності. – К.: Дух і Літера, 2002. – 128 с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай Т.С. Ідентичність соціального суб’єкта в дискурсі постмодернізму: Автореф. ... к-та філос. наук: 09.00.03 / Харків, 2000. – 36 с.
2. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. – К.: Наук. думка, 1996. – 286 с.
3. Гусейнов А.А., Иррилиць Г. Краткая история этики. – М.: Мысль, 1989. – 593 с.
4. Довгополова О.А. Принцип толерантності у контексті духовної культури перехідних епох: Автореф. дис. ... к-та філос. наук: 09.00.03 / Одеса, 1997. – 16 с.
5. Коупленд Дуглас. Generation Икс: пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 357 с.
6. Левчук Л.Т. Західноєвропейська естетика ХХ століття: Навч. пос. – К.: Либідь, 1997. – 224с.
7. Макінтайр Е. Після чесноти: Дослідження з теорії моралі / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2002. – 436 с.
8. Малахов В.А. Бытие и рациональность: к проблеме обоснования этики // Онтологічні проблеми культури. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 115 – 129.

9. *Мілош Ч.* Гобіт – герой ХХ ст. // *Дух і Літера* – К., 2002. – № 9 – 10. – С. 426 – 427.
10. *Новейший философский словарь*: 3-е изд., испр. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
11. *Павлов Ю.В.* Критика принципу історизму в контексті філософії постмодернізму: Автореф. дис. ... к-та філос. наук: 09.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
12. *Пазенок В.С.* Апология аморализма: критический очерк буржуазного этического-го релятивизма. – М.: Мысль, 1982. – 231 с.
13. *Після філософії: Кінець чи трансформація?* : Пер. з англ. / Упоряд. К. Байнес та ін. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 432 с.
14. *Попович М.В.* Модерн і постмодерн: філософія і політика // *Дух і Літера*. – К., 2002. – № 9 – 10. – С. 467 – 490.
15. *Суспільство на порозі ХХІ століття: філософське осмислення плінного світу.* Навчальний посібник (Відп. ред. Пазенок В.С.) – К.: Укр. Центр духовної культури, 1999. – 272 с.
16. *Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрями.* Хрестоматія. – К.: Ваклер, 1996. – 428 с.
17. *Табачковський В.Г.* Вивчення проблеми духовності сьогодні: розрив традиції чи спадкоємність? // *Актуальні проблеми духовності: Збірник наукових матеріалів.* – Київ – Кривий Ріг, 1997. – Вип. II. – С. 14–15.
18. *Хабермас Ю.* Модерн – незавершений проект // *Вопросы философии.* – 1992. – № 4. – С. 40–52.
19. *Хейзінга Й.* Homo Ludens. В тени завтрашнього дня. – М.: Прогресс-Академия, 1992. – 464 с.
20. *Явоненко С.О.* Досвід раціональності в ціннісному самовизначенні (філософсько-етичний аспект) : Автореф. дис. ... к-та філос. наук: 09.00.07 / Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1997. – 18 с.
21. *Яннарас Х.* Маски моралі та етос особистості // *Дух і Літера*. – К., 2002. – № 9 – 10. – С. 266 – 278.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ заліку з філософії постмодерну

1. Передумови становлення епохи постмодерну.
2. Премодерн – модерн – постмодерн.
3. Постмодерн і постмодернізм.
4. Проблематика, основні етапи розвитку постмодернізму.
5. Критична традиція осмислення постмодерну.
6. Постмодерн як відхід від класичної традиції філософії. Відмова від “гранднарративів”.

7. Критика західноєвропейського центризму (плюралізм, нелінійність, ацентричність, амбівалентність, ризома, лабіринт).
8. Ірраціоналізм як розширення горизонтів постмодернізму.
9. Гуманізація людини і суспільства у постмодернізмі.
10. Свідомість як текст. Текст як “простір без центру”.
11. Етичний релятивізм у постмодернізмі.
12. Концепція імморалізму.
13. Естетичні колізії постмодернізму. Ж.-Ф.Ліотар: етика і естетика піднесеного.
14. Дилема “психоаналіз – пшизоаналіз” у культурі постмодернізму (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі).
15. Проблема тілесності. Бажання.
16. “Система речей” Ж.Бодрияра.
17. Проблема життя і смерті у контексті філософії постмодернізму.
18. Передумови формування концепції деконструкції Ж.Дерріда.
19. Сутність і значення деконструкції.
20. Моральність і реконструкція.
21. Генеза поняття “нігілізм”.
22. Нігілістичні аспекти постмодернізму.
23. Маргінальність постмодернізму: імморалізм і трансгресія.
24. Надраціоналізм як єдність розуму і безумства.
25. Поняття “Іншого” у постмодернізмі.
26. Поняття “Інакшого” у постмодернізмі.
27. Ідея комунікативного існування з Іншим.
28. Проблема псевдокомунікації.
29. Від “волі до влади” Ф.Ніцше до “волі до істини” М.Фуко.
30. Відповідальність у постмодернізмі.
31. Гра як освоєння хаосу та десакралізація наявного.
32. Іронія.
33. Особливості формування українського постмодерну.
34. Ірраціональне у структурі світогляду українців.
35. Соціокультурні аспекти трансформаційних процесів України у контексті постмодернізму.
36. Відображення ідей постмодерну в сучасній українській літературі.
37. Людина і природа крізь призму постмодернізму. Екологічні проблеми.
38. Мотиви гендерної проблематики.
39. After-постмодернізм.

Критерії оцінювання:

«відмінно»: 1 – вільне володіння понятійним апаратом, належне знання сутнісних особливостей постмодернізму, напрямів, концепцій; розуміння особливостей українського постмодернізму;

2 – міні-конспект 2-х уривків першоджерел з постмодернізму;

3 – власне есе у постмодерному стилі;

«добре»: 1 – достатнє володіння понятійним апаратом, належне знання сутнісних особливостей постмодернізму, напрямів, концепцій; розуміння особливостей українського постмодернізму;

2 – міні-конспект уривка першоджерела з постмодернізму;

3 – власне есе з намаганнями наблизитись до постмодерного стилю;

«задовільно»: посереднє володіння понятійним апаратом, знання сутнісних особливостей постмодернізму, напрямів, концепцій; загальне розуміння особливостей українського постмодернізму;

2 – міні-конспект уривка першоджерела з постмодернізму;

«незадовільно»: 1 – відсутність розуміння основних понять, напрямів, концепцій, особливостей українського постмодернізму;

2 – відсутність міні-конспекту уривка першоджерела з постмодернізму.

УРИВКИ З ПЕРШОДЖЕРЕЛ ТА КРИТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ти читаєш дещо старомодний любовний лист, останній у цій історії. Але ти його ще не отримала. Так, з недогляду чи з чийогось надмірного старання він може втрапити у будь-чий руки: листівка, відкритий лист, у якому секрет вгадується, але не піддається розшифруванню. Ти можеш сприймати його чи видавати, приміром, за послання Сократа до Фрейда.

Про що тобі прагне оповісти ця листівка? За яких умов вона можлива? Її призначення проникає у тебе, і ти вже більше не знаєш, хто ж ти насправді. І в той же момент, коли своїм лукавством вона звертається до тебе, тільки до тебе, і навіть, можливо, заводить у сторону чи ігнорує. І ти водночас і любиш, і не любиш, вона зробить з тебе все, що ти захочеш, вона захоплює тебе, а потім кидає напризволяще.

Цупка основа листівки нагадує тобі певну книгу, об'ємну і водночас легку, це наче привид тієї ж сцени аналізу, яка розігрується між Сократом і Платоном і включена у програму іншими особами. Як провидиця... наглядає і розмірковує над тим, що б це могло б означати: *приходити, повинно приходити, дозволити чи примусити прийти, призначити, адресувати, посилати, заповідати, наслідувати* і т.д., якщо це ще хоч щось означає, у чому різниця між тут і там, близьким і далеким, (...) одним чи іншим.

... Мені хочеться ще сказати про свої безмежні зловживання датами, підписами, іменами і посиланнями, і навіть самою мовою.

Жак Деррида. *О почтовой открытке от Сократа до Фрейда и не только.* – Минск: Современный литератор, 1999. – С. 5-6.

«Абстракція сьогодні – це не абстракція карти, дзеркала чи концепту. Симуляція – це вже не симуляція території, преференційного сутнього, субстанції. Вона – породження моделей реального без першопричини та без реальності: гіперреального. Територія більше ані передує карті, ані живе довше за неї. Відтепер карта нагадує території – прецесія симулякрів, – саме вона породжує територію (...). То тут, то там залишки реального, а не карти, продовжували б існувати в пустелях, котрі перестали належати Імперії, а стали нашою пустелею. *Пустелею власне реального.*»

...Немає більше дзеркала сутності і видимості, реального та його концепту. Немає більше уявної рівнооб'ємності: виміром симуляції стає генетична мініатюризація. Реальне породжується на основі мініатюризованих чарунок, матриць і спогадів, моделей управління – і може безліч разів відтворюватися на цій основі. Йому більше не треба бути раціональним, адже воно більше не вимірюється жодною інстанцією, ідеальною чи негативною. Воно лише операційне. Фактично це вже не реальне. Оскільки жодне уявне не покриває його своєю оболонкою. Це гіперреальне, вироблене в результаті променистого синтезу комбінаторних моделей у гіперпросторі без атмосфери.

У цьому переході у простір, викривленість якого не збігається ні з викривленістю реального, ні з викривленістю істини, ера симуляції відкривається, відтак, через ліквідацію всіх референцій – гірше того: через штучне воскресіння їх у системах знаків, матеріалі ще більш в'язкому, ніж смисл, коли той пропонує себе усіляким системам еквівалентності, усіляким бінарним опозиціям, усілякій комбінаторній алгебрі. Вже не йдеться ні про імітацію, ні про повторення, ані навіть про пародію. Йдеться про субституцію, заміну реального знаками реального... Більше ніколи реальне не матиме нагоди виявити себе... Відтепер гіперреальне перебуває під прикриттям уявного, залишає місце лише орбітальному циркулюванню моделей та симульованому породженню відмінностей».

Жан Бодрияр. *Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В.Ховхун – К.: В-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – С. 5-7.*

Ми показуємо, що такі відомі інтелектуали, як Лакан, Кристева, Іригарей, Бодрияр і Дельоз, неодноразово зловживали науковими концепціями і термінологією: чи використовуючи наукові ідеї повністю поза контекстом, ніяк не обґрунтовуючи – відмітимо, що ми не проти перенесення концепції з однієї сфери в іншу, а заперечуємо лише проти таких безпідставних переносів – або ж вихваляючись науковим жаргоном

перед своїми читачами, які не є вченими, незважаючи на його адекватність і навіть значення. Ми не вважаємо, що це применшує значення іншої частини їх роботи, судити про яку ми не беремося.

Нас іноді звинувачують у вченій високомірності, проте ми достатньо скромно оцінюємо роль наук. Чи було б не чудово (маючи на увазі нас, математиків і фізиків), якби теорема Геделя чи теорія відносності дійсно мали б безпосереднє і глибинне відношення до дослідження суспільства? Чи якби аксіома вибору могла б бути використана для вивчення поезії? Чи якби б топологія мала що-небудь спільне з людським психе? Та, на жаль, це не той випадок.

Другою мішенню нашої книги є епістемологічний релятивізм, а саме ідея, яка, принаймні, коли виражена чітко, набагато ширше поширена в англomовному світі, ніж у Франції, і полягає в тому, що сучасна наука – це не більше, ніж «міф», «оповідь» чи «соціальна конструкція» серед інших.

Крім деяких очевидних зловживань (у тому числі Іригарей), ми аналізуємо ряд непорозуміннь, які досить поширені у постмодерністських і культурологічних кругах: наприклад, незаконне присвоєння ідей філософії науки, таких, як зумовленість теорії явищами чи переважаність теорії спостереженнями, котрі стають основою радикального релятивізму.

Сокал А., Брикмон Ж. Интеллектуальные уловки. Критика современной философии постмодерна. – М.: «Дом интеллектуальной книги», 2002 – С. 10-11.

Епіграф: Читачу-лицемір, мій двійнику, мій брате... (Бодлер)
Власне слід вивчати так само, як і чуже (Гельдерлін)
У країні дивній, у самій моїй країні (Арагон)

«За яким правом ви чужинець?»

Хто такий чужинець?

Той, хто не входить до складу групи, той, хто «нею» не є, *інакший*.

Чужинець, як це часто відзначається, має лише заперечне визначення.

Заперечення стосовно чого? Інакший з якої групи?

Якщо повернутися назад у часі і в тодішні соціальні структури, чужинець був інакшим стосовно родини, клану чи племені. Спочатку його плутали з ворогом. Сторонній і щодо своєї релігії, він міг бути невірним, еретиком. Оскільки він не присягав своєму сеньйорові, він був уродженцем іншої землі, чужим своєму царству чи імперії.

Чужинець визначається переважно за двома правовими режимами: ... «право ґрунту» і «право крові». Зі створенням національних держав ми приходимо до єдиного модерного й однозначного визначення

чужості: чужинцем є той, хто не належить до держави, у якій живемо ми, той, хто не має такого самого громадянства.

Якщо чужинець поєднує у собі захоплення і ницість, що їх породжує несхожість, не кожна відмінність, проте, наділяє виміром чужості.

... вірогідно, доведеться звертатися до морального або релігійного космополітизму, а права людини намагатимуться зберегти ті рештки прав, що їх громадяни визнали за доречно надати не-громадянам. Рух цього маятника – це не найкраще, що винайшли демократії, аби протистояти чужинцям, у яких є небезпечний привілей протиставляти державу своєму іншому (з іншої держави, але й з-поза держави, взагалі з не-держави...), більше того, політичні міркування – міркуванням моральним.

Юлія Кристева. Самі собі чужі – К.: В-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – С. 6, 123-125.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Тематика та зміст лекційних занять.....	3
Короткий виклад лекційного курсу.....	8
Плани семінарських занять, основна література.....	31
Додаткова література до курсу.....	37
Програмові вимоги.....	38
Уривки першоджерел та критичної літератури.....	40

Навчальне видання

Радченко Ольга

ФІЛОСОФІЯ ПОСТМОДЕРНУ

Навчально-методичний посібник

ТІМІС

Підп. до друку 27.04.2011. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк різнографічний. Гарн. Times New Roman.
Умовн. др. арк. 2,56. Тираж 300. Зам. № 54.

Видавець та виготівник «Симфонія форте»
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Крайківського, 2
тел. (0342) 77-98-92

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців та виготівників видавничої продукції:
серія ДК № 3312 від 12.11.2008 р.